

3. PROSTOR

Miodrag Burzan*

Sažetak: Ovaj rad se bavi kompetitivnošću državne ekonomije koja je posmatrana kao sposobnost države da napravi najviše od onoga što ima. Način korišćenja i održivost prostornih vrijednosti od neprocjenjive su važnosti za ukupan prosperitet države i njeno dobro pozicioniranje u regionalnim i globalnim okvirima. Glavni cilj ovog rada je da se kroz globalni indeks kompetitivnosti i njegove potkomponente koje se odnose na prostorno-ambijentalne vrijednosti, odnos prema njima i oblike njihove nadgradnje i valorizaciju, prepoznaju skupovi indikatora, politika, institucija i faktora koji utiču na nivo produktivnosti države i održivost njene životne sredine. Postavljen je stabilan zaključak da javni resursi Crne Gore moraju, inherentno njenoj ukupnoj uspješnosti, biti usmjereni ka održivosti i opremljenosti životne sredine kao njenom osnovnom resursu. Takođe, date su smjernice za neophodno usaglašavanje mogućih ciljeva Crne Gore sa zacrtanim strategijama na nivoima evropskih i regionalnih integracija, oslonjenih na osnovne principe održivog razvoja: ekonomskoj i socijalnoj koheziji, očuvanju prirodnih resursa i kulturnog naslijeđa i uravnoteženoj konkurentnosti na teritoriji cijele države.

Ključne riječi: *kompetitivnost, prostor, održivi razvoj, infrastruktura*

Abstract: This paper addresses the competitiveness of state economy perceived as the capacity of state to make the most of what it disposes of. Manner of utilisation and sustainability of spatial values are of the paramount importance for overall prosperity of state and its good positioning in regional and global contexts. Main objective of this paper is to identify, through global competitiveness index and its subcomponents which relate to spatial and environmental values, relation towards them, forms of their outbuilding and valorisation, the set of indicators, policies, institutions and factors that influence the level of productivity of state and sustainability of its environment. It all points to the stable conclusion that the public resources of Montenegro, inherent to its entire successfulness, need to be focused to sustainability and equipment of environment as its basic resource. Also, the guidelines have been provided for necessary harmonisation of possible Montenegro's goals with envisaged strategies at the level of European and regional integration, which rely on basic principles of sustainable development: economic and social cohesion, preservation of natural resources and cultural heritage and balanced competitiveness on the territory of entire state.

Key words: *competitiveness, space, sustainable development, infrastructure*

---

* Miodrag Burzan, dipl. inž. arhitekture, Podgorica

3. 1. UVOD

Da su prostor i prirodno izobilje Crne Gore njena osnovna razvojna šansa, nije samo planerska hipoteza već mnogo puta dosad mjerljivo iskazana činjenica, u razvojnim i prostorno-planskim dokumentima egzaktno elaborirana.

Danas u prenapućenoj, preistraženoj i industrijalizovanoj Evropi, nepotrošeni i ambijentalno vrijedni prostor je najprofitabilniji resurs, jednostavno, sve više joj nedostaje. Lako se da pokazati da u Evropi nema potencijalno izdašnijeg i bogatijeg, ali i zapuštenijeg i neiskorišćenijeg „imanja” koje pripada tako malom broju građana.

Mjerenom po glavi stanovnika, građani Crne Gore su među najbogatijima u Evropi po: površini profitabilnih plaža, maslinadama, akvatorijumima i drugim visokopotrebljivim morskim dobrima, turistički dostupnim šumama, jezerima, veličanstvenim kanjonima, bistrim i neobuzdanim rijekama, bogatstvom lokacijskih mogućnosti za razvoj zdravstvenih, sportskih, rekreativnih, relaksacionih centara, sanatorija...

Crna Gora ne obiluje vrijednostima klasičnih urbanih aglomeracija, objektima stilskih i istorijskih vrijednosti i ne može se upoređivati sa urbanim nasljeđem turistički razvijenih zemalja poput Grčke, Italije, Španije, Austrije... Međutim, njena je prednost u tome što se i ne treba sa njima upoređivati – Crna Gora raspolaže autentičnim urbanim i ruralnim cjelinama arhaičnih vrijednosti, kojima ne konkuriše klasičnim kvalitetima evropskih gradova. Stara jezgra primorskih gradića i seoskih naselja mediteranskog i sub-mediteranskog dijela upečatljivo obezbjeđuju prostorni identitet i mogućnosti za razvijanje mreže turističkih i prostornih servisa – paštrovska, mainska, spičanska i druga primorska sela. Dodoši, Karuč, Godinje, Krnjice, Rijeka Crnojevića takođe su autohtone vrijednosti sposobne da, pod određenim uslovima, krenu u susret kapitalu.

Uvažavajući prihvaćene principe privatizacije i konkretizacije vlasništva, u procesu ukupne tranzicije društva, prostor će sve više poprimiti karakter prometnog resursa kao okvira za lociranje profitabilnih djelatnosti. *Pri tome se ne smije zaboraviti da nam je prostor istovremeno i mjesto boravka i predmet ukupnog ljudskog djelovanja, da predmet i mjesto traže međusobnu mjeru i umjerenost, da je veoma potrošiv i da nije beskonačno rastegljiv.* Sve naprijed navedeno upućuje na specifičnost procesa kada je prostor subjekat privređivanja, što i uslovljava poseban način bavljenja države ovim problemom.

Kada se prilikom planiranja ekonomskog razvoja uzimaju u obzir samo ekonomski ili socijalni elementi, a ne i prostorni, mogu se izazvati negativne transformacije, ne samo u prostoru i fizičkom razvoju države već u njenom ukupnom razvoju. Činjenica je da prostor predstavlja važan resurs koji zahtijeva posebnu pažnju, a posebno prilikom planiranja razvoja. Prostorno planiranje je instrument za stvaranje kvalitetnih promjena u prostoru, a može biti spona između različitih sektora (turizam, poljoprivreda, zaštita životne sredine, itd.). Stoga prostorni odnosno teritorijalni pristup u planiranju razvoja ima veliku ulogu u formiranju održivog razvoja.

3. 2. OPŠTI PRINCIPI I POLAZIŠTA NAČELA PROSTORNOG UREĐENJA

Prostorna održivost razvoja:

- načelo i cilj prostornog uređenja podrazumijeva dobro organizovanu raspodjelu ljudskih aktivnosti, koja će na efikasan način koristiti resurse i uz to čuvati okruženje;

Horizontalna integracija u zaštiti prostora:

- nužnost integrisane prirode prostornog uređenja i neophodne ujednačenosti među politikama različitih sektora koji utiču na prostor;

Vertikalna integracija i usaglašavanje interesa:

- nužna saradnja različitih institucionalnih nivoa u procesu prostornog uređenja; Učešće javnosti i pristup informacijama i podacima:
- u procesu izrade i donošenja dokumenata prostornog uređenja, stanja i promjena u prostoru;

Ostvarivanje i zaštita javnog i pojedinačnog interesa:

- pojedinačni interes ne smije štetiti javnom interesu.

CILJEVI PROSTORNOG UREĐENJA

- Osnovni cilj prostornog uređenja je ostvariti ravnomjeran prostorni razvoj usklađen sa državnim, društvenim i prostornim polazištima:

- interaktivnim prostornim planiranjem i procjenom mogućih uticaja;

- uravnoteženjem regionalnih razvojnih procesa i s njima povezanih zahvata u prostoru i različitih potreba i interesa korisnika prostora;

- Prostorna održivost u odnosu na racionalno korišćenje i očuvanje kapaciteta prostora na kopnu, moru i podmorju u svrhu efikasne zaštite prostorno-ambijentalnih resursa;

- Integrisanje teritorije države sa neposrednim okruženjem i evropskim prostornim sistemom;

- Njegovanje i razvijanje regionalnih prostornih osobitosti;

- Međusobno usklađen i dopunjujući razmještaj različitih ljudskih djelatnosti i aktivnosti u prostoru;

- Razumno korišćenje i zaštita prirodnih dobara, očuvanje biološke raznolikosti radom stvaranih dobara i prevencija od rizika devastacije;

- Zaštita kulturnih dobara i vrijednosti;

- Državna sigurnost i zaštita od prirodnih i drugih nesreća.

„PROSTORNA UPORIŠTA”

Stanovništvo:

- obilježja strukture i prostorne distribucije svih ljudi koji su stalno ili privremeno prisutni na teritoriji Crne Gore;

Prirodna osnova:

- elementi i objekti koji čine prirodno okruženje teritorijalne cjeline države;

Radom stvorene vrijednosti:

– ovim radom obuhvaćeni su elementi fizičkog razvoja države koji čine stvorenu okolinu, sa ciljem zadovoljavanja materijalnih i nematerijalnih ljudskih potreba na njenoj teritoriji i iskazuju se: kvalitetom nadgradnje prirodne osnove (infrastrukturne i suprastrukturne opreme), racionalnošću valorizacije prostornih fondova i ozbiljnošću zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti. Osnova za fizički razvoj je u direktnoj zavisnosti od ekonomskih, socijalnih, kulturnih, istorijskih i prirodnih uslova egzistencije svake zajednice;

Uslovi pod kojima ljudi koriste prirodne i radom stvorene vrijednosti:

– regulatorna konfiguracija države (zakonski i prostorno-planski dokumenti, kojima se uređuju uslovi pod kojim se koriste prirodne i radom stvorene vrijednosti, kao i kvalitet njene implementacije u prostoru).

METODOLOGIJA IZVJEŠTAJA O GLOBALNOJ KOMPETITIVNOSTI

U cilju dobijanja objektivnog i na činjenicama zasnovanog uvida u međunarodnu kompetitivnost Crne Gore, u ovom radu su analizirani podaci jedne od relevantnih globalnih studija koja se bavi uporednom analizom kompetitivnosti većeg broja zemalja – studije Svjetskog ekonomskog foruma (WEF)¹. „Izveštaj o globalnoj kompetitivnosti” (The Global Competitiveness report) je prepoznatljiva i referentna studija o globalnoj kompetitivnosti koja omogućava preciznu identifikaciju specifičnih problema i prednosti pojedinih zemalja u širem kontekstu, pa je iz tog razloga koriste brojni investitori i kreatori ekonomskih politika. Ovoj studiji data je prednost u odnosu na druge jer pokriva veliki broj država i razmatra širok skup činilaca koji neposredno utiču na konkurentnost jedne države, kao što su: kvalitet fizičke infrastrukture, ljudski resursi, efikasnost tržišta rada, kvalitet finansijskog tržišta, tehnološka opremljenost, kapacitet za inovacije i sl.

Podaci iz „Izveštaja o globalnoj kompetitivnosti” dopunjeni su, za ovaj rad značajnim, podacima iz „Izveštaja o kompetitivnosti u oblasti putovanja i turizma”². Kvantifikovanje uspjehnosti jedne ekonomije u ovim studijama zasniva se na „Globalnom indeksu kompetitivnosti” (GCI)³, odnosno na „Indeksu kompetitivnosti za putovanja i turizam” (T&TCI)⁴. Svaki od ovih indeksa sastoji se od osnovnih stubova kompetitivnosti koji predstavljaju grupisane faktore koji utiču na kompetitivnost.

Vrijednost tih faktora (podindikatora) računa se upotrebom dva izvora: podataka iz ankete i kvantitativnih podataka iz sekundarnih izvora. Takođe, za neke od podindikatora koriste se „čvrsti podaci”, tj. podaci iz međunarodnih komparativnih baza podataka (npr. baza MMF-a). Sekundarni podaci za izveštaj za tekuću godinu uglavnom se odnose na obrađene podatke iz prethodne godine. Vrijednost za brojne podindikatore dobija se na bazi standardizovane ankete koja se sprovodi u svim ze-

¹ WEF – World Economic Forum

² „The Travel and Tourism Competitiveness Report” – World Economic Forum

³ GCI – Global Competitiveness Index

⁴ T&TCI – Travel & Tourism Competitiveness Index

mljama pokrivenim istraživanjem. U svakoj zemlji se anketira reprezentativan uzorak preduzeća a u samom računanju vrijednosti indeksa podaci iz ankete učestvuju sa oko 60% dok sekundarni podaci imaju učešće oko 40%.

Ocjena za svaki od podindikatora normira se na skali od 1 do 7, nakon čega se dobijene vrijednosti ponderišu i sabiraju kako bi se dobile vrijednosti za svaki od stubova kompetitivnosti. Nakon toga pristupa se ponderisanju i sabiranju ocjena za svaki od stubova, čime se dobija ukupna vrijednost Globalnog indeksa kompetitivnosti.

Globalni indeks kompetitivnosti sastoji se od 12 stubova kompetitivnosti koji su grupisani u tri podgrupe glavnog indeksa. Podjela na podgrupe izvršena je na osnovu ključnih faktora za svaku od definisane tri faze ekonomskog rasta jedne države: rast koji se zasniva na osnovnim faktorima proizvodnje (factor – driven economies), rast koji se oslanja na povećanje efikasnosti (efficiency – driven economies) i rast koji se oslanja na inovativnost (innovation – driven economy). Po tom ključu i stepenu razvijenosti ekonomije, sve države su klasifikovane u tri grupe, a Crna Gora pripada grupi zemalja čiji se rast oslanja na povećanje efikasnosti. Od svih zemalja iz grupe SEE–8⁵, koje su uzete kao bliže okruženje Crne Gore i za komparaciju uspješnosti, samo ekonomija Hrvatske pripada fazi prelaska iz ekonomije čiji se rast oslanja na povećanje efikasnosti ka rastu oslonjenom na inovativnost. Sve ostale države pripadaju istoj grupi kojoj i Crna Gora.

3. 3. OCJENA STANJA

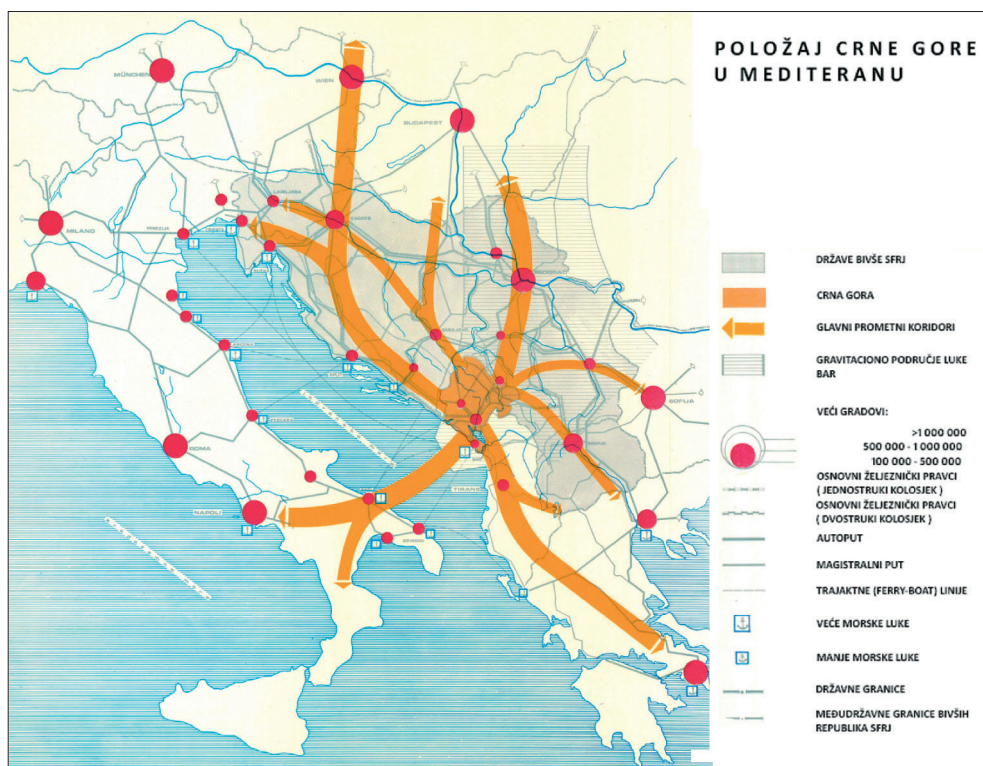
3. 3. 1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Crna Gora je jadransko-sredozemna, dinarska zemlja Jugoistočne Evrope, smještena između 41°39' i 43°32' sjeverne geografske širine i 18 ° 26' i 20 ° 21' istočne geografske dužine. Graniči se sa Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom, Srbijom, Kosovom i Albanijom i na jugozapadu izlazi na Jadransko more. Njena površina iznosi 13.812 km², a površina morskog akvatorija (još nije stabilizovana morska granica sa Hrvatskom) oko 2.540 km².

Najveću komparativnu prednost položaja Crne Gore čini njena pomorsko-meditranska pozicija, koja je obilježila njene istorijske tokove i kulturološki razvoj. Kroz njen primorski položaj ostvaruje se neposredna veza sa drugim zemljama Mediterana i pomorskim zemljama. Ovakva pozicija daje brojne prednosti, u prvom redu za razvoj turizma i pomorske privrede. Druga važna karakteristika geografskog položaja Crne Gore je njena veza sa kontinentalnim zaleđem, koje leži na raskrscima srednjoevropskih magistralnih koridora.

---

⁵ SEE–8 – Države Jugoistočne Evrope (Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Crna Gora, Makedonija, Rumunija, Srbija)

Slika 3. 1. Položaj Crne Gore u Mediteranu

3. 3. 2. CRNA GORA U OKRUŽENJU

Crna Gora sa 13.812 km² pripadajuće teritorije, među osam opserviranih država u svom okruženju (Jugoistočna Evropa, SEE-8), participira sa oko 2% površine.

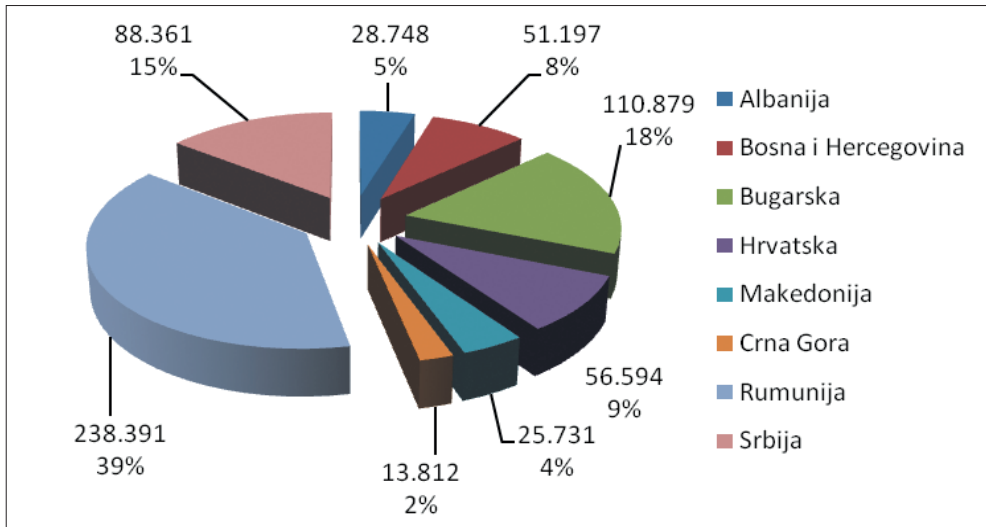
Međutim, mjereno raznovrsnošću pejzažnih oblika, kao elemenata kulture i njenog identiteta, nastalih kroz kombinaciju izuzetnih prirodnih vrijednosti sa različitim mogućnostima prostorne valorizacije, upotrebnost teritorije Crne Gore znatno nadmašuje njenu numerički iskazanu veličinu.

U globalnoj raspodjeli stanovništva i teritorije, od Crne Gore skoro četvrtina država UN (24%) je manja ili joj približno jednaka po broju stanovnika. Nešto manje od jedne petine (njih 38) manje je po površini teritorije.⁶

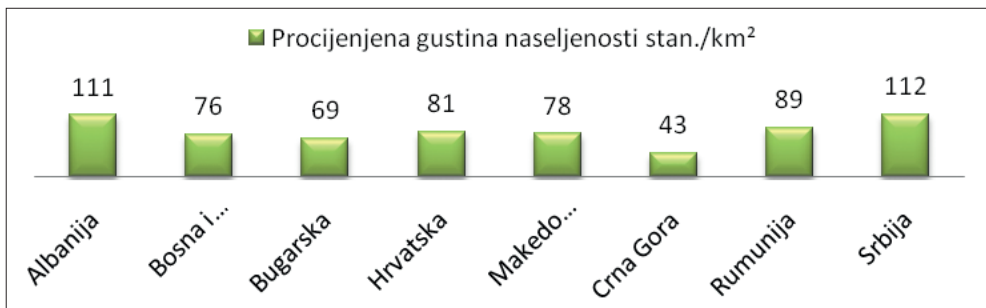
U najbližem okruženju, Jugoistočnoj Evropi (SEE-8), po broju stanovnika kao i po pripadajućoj teritoriji, Crna Gora je najniže rangirana dok je po pripadajućoj teritoriji po glavi stanovnika u SEE-8 najpovoljnije rangirana.⁷

⁶ *The World Almanah Books*, An imprint of K-III Reference Corporation, One International Boulevard, Suite 444, Mahwah, New Jersey

⁷ WEF – *The Global Competitiveness Report (GCR) 2009–2010*

Slika 3. 2. Crna Gora u okruženju – SEE-8 površina u km²

Slika 3. 3. Crna Gora u okruženju – procijenjena gustina naseljenosti stanovnika/km²

Tabela 3. 1. Stanovništvo – zemlje okruženja (GCR 2009–2010) SEE-8

Država	Površina u km ²	Broj stanovnika u milionima	Procijenjena gustina naseljenosti stan./km ²	BDP mil US\$	BDP po glavi stanovnika (US\$)
Albanija	28,748	3.2	111	13000	4074
Bosna i Hercegovina	51,197	3.9	76	18500	4625
Bugarska	110,879	7.6	69	52000	6857
Hrvatska	56,594	4.6	81	69300	15628
Makedonija	25,731	2	78	9600	4657
Crna Gora	13,812	0.6	43	4800	6509
Rumunija	238,391	21.3	89	199700	9292
Srbija	88,361	9.9	112	50100	6782

3. 3. 3. OSNOVA FIZIČKOG RAZVOJA DRŽAVE

Crna Gora u periodu svoje potpune državnosti, nakon 1879. godine, iako iscrpljena viševjekovnim ratovima, u mnogo čemu sputana heroističkim tradicionanlizmom, građanski neemancipovana, krajem prošlog i početkom ovog vijeka se veoma uspješno uključuje u tokove evropske ekonomske razmjene. U tom periodu realizuje kapitalne investicije: stotine kilometara puteva, željezničku prugu Bar-Virpazar, Lučku Bar, radio difuznu mrežu (među prvima u Evropi), poštanske objekte, duvanske monopole, pivaru, banke, škole, pozorište. Gradi čitave nove gradove: Mirkova varoš (Nova Podgorica), Novi Bar, Danilovgrad, Nikšić, Kolašin. Uz sve to uspješno izdržava državnu administraciju, dakle, investiciona potrošnja primjerena je uspješnoj i dobro organizovanoj državi.

Poslije 1918. godine, u okvirima zajedničkih država, podređuje se opštem konceptu razvoja, gdje je populacijom participirala sa jedva 2% do 3%, a u teritorijalnoj zastupljenosti sa oko 5,5%. Uprkos evidentnom opštem napretku, maloj Crnoj Gori nametnut je za nju neprirodan privredni razvoj! Favorizovana industrija, agroindustrija i sindikalni (masovni) turizam nikada nijesu bile njene razvojne šanse.

Nakon povraćaja državne samostalnosti, odgovornost ovih i budućih generacija mora biti usmjerena ka regionalnim, evropskim i globalnim integracijama, uz uspostavljanje i očuvanje kulturnog, privrednog i prostornog identiteta.

Danas, u vremenu opšte konkurentnosti, globalnih normi i standarda, ovim dokumentom uspješnost Crne Gore predstavljena je kroz analize Indeksa globalne kompetitivnosti (GCI), sa posebnim osvrtom na međuzavisnost globalne uspješnosti i prostorne opremljenosti. Takođe, vrednovanje je komparirano sa zemljama bližeg okruženja (Jugoistočna Evropa, SEE-8) i državama Evropske unije (EU-27).

Tabela 3. 2. Indeks globalne kompetitivnosti (2009–2010)

Indeks globalne kompetitivnosti (2009–2010)		
		GCI
1	Crna Gora	62
2	EU-27	35
3	SEE-8	82

Na osnovu izvještaja WEF – Svjetskog ekonomskog foruma, za 2009–2010. godinu, Crna Gora je, po opštoj uspješnosti, pozicionirana na 62. mjestu od 133 analizirane države. Vrednovanja su izvršena na osnovu 12 stubova kompetitivnosti i to:

- institucije;
- infrastruktura;
- makroekonomski pokazatelji;
- zdravlje i osnovno obrazovanje;
- visoko obrazovanje i usavršavanje;
- efikasnost tržišta roba;
- efikasnost tržišta rada;
- sofisticiranost finansijskog tržišta;
- tehnološka prohodnost;
- veličina tržišta;
- poslovna sofisticiranost;
- inovacije.

Svaki podindeks numeričke vrijednosti veće od 50 za Crnu Goru predstavlja njen kompetitivni nedostatak, odnosno svaka numerička vrijednost podindeksa manja od 51 predstavlja kompetitivnu prednost Crne Gore.

3. 3. 4. STANOVNIŠTVO

3. 3. 4. 1. STALNO STANOVNIŠTVO

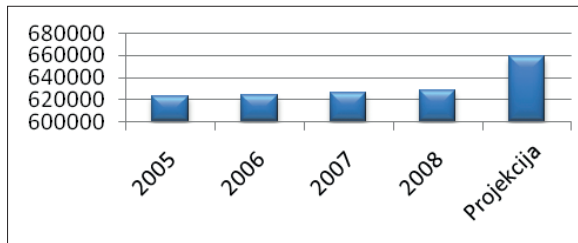
Generalno, demografski pokazatelji su značajan činilac koji se ne može odvojiti od prostornih promjena u bilo kom državnom, teritorijalnom ili prostornom korpusu.

Posljednju deceniju 20. vijeka obilježili su umjereno pozitivni trendovi kretanja stanovništva u Crnoj Gori. U periodu između dva popisa (1991–2003), broj stanovnika u zemlji porastao je ukupno za 4,8%, odnosno prosječni godišnji rast je ostvaren po stopi od 0,34%. U periodu od 2004. do 2008. značajno je usporen i iznosi manje od 1,01%, a istovremeno je praćen ukupnim starenjem stanovništva.

Tabela 3. 3. Crna Gora – prirodni priraštaj

Godina	Broj stanovnika
2005.	623277
2006.	624240
2007.	626188
2008.	628804
Projekcija 2020.	658932

Monstat (stopa niskog fertiliteta)

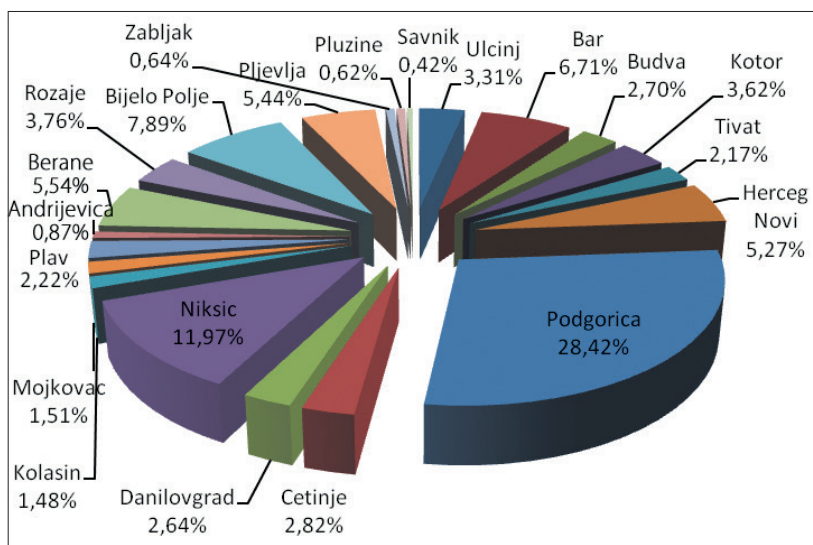
Slika 3. 4. Crna Gora – stanovništvo i projekcija prirodnog priraštaja do 2020.
Statistički godišnjak Crne Gore 2009, Monstat.

Unutar Crne Gore, uzimajući u obzir distribuciju stanovništva po opštinama, u odnosu na njihovu teritorijalnu veličinu i broj stanovnika, da se zaključiti sljedeće:

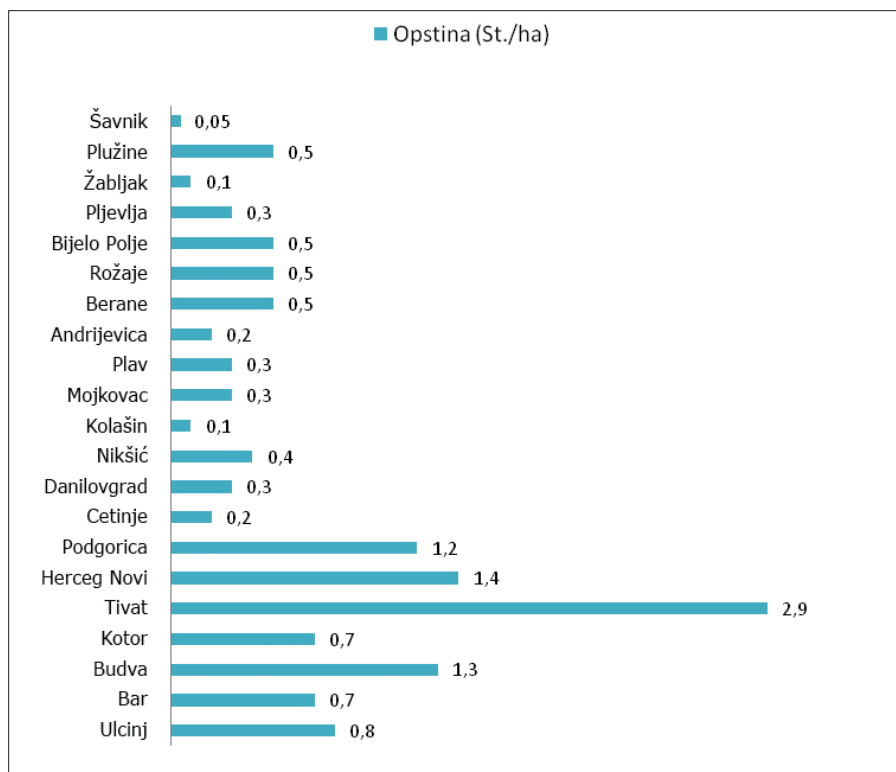
- najveći dio stanovništva je koncentrisan u središnjem i primorskom dijelu države, centralni dio (Podgorica, Nikšić, Danilovgrad, Cetinje) – 45, 85%, primorski region (Ulcinj, Bar, Budva, Tivat, Kotor, Herceg Novi) – 23, 78% i jedanaest sjevernih opština – 30,37%;

- u pogledu gustine naseljenosti Crna Gora predstavlja nehomogeno područje, sa značajnim prostornim rezervama na skoro cjelokupnoj teritoriji;

- prostorna distribucija stanovništva dominantno je u direktnoj zavisnosti od ekonomske atraktivnosti područja i njegove infrastrukturne opremljenosti, odnosno obrnuto je proporcionalna prirodnim ograničenjima teritorije.

Slika 3. 5. Distribucija stanovništva po opštinama 2008.

Slika 3. 6. Gustina naseljenosti po opštinama

3. 3. 4. 2. PRIVREMENI (POVREMENI) KORISNICI TERITORIJE CRNE GORE

Kategorija „povremenih korisnika” prostora Crne Gore dominantno se odnosi na turističku populaciju i nerezidentno stanovništvo privremeno zaposleno u Crnoj Gori (uglavnom u turističkoj i građevinskoj djelatnosti). Takođe, ovom kategorijom korisnika prostora neophodno je obuhvatiti i povremene korisnike proizišle iz unutrašnje redistribucije stanovništva.

Tabela 3. 4. Crna Gora: Anketa o broju ležajeva u 2005. godini

	MONSTAT		ANKETA	
	A. Smještajni kapaciteti	65,096	54.10%	69,393
B. Individualni smještaj	55,174	45.90%	106,792	36.10%
Privatne sobe – registrovane	55,174	45.90%	55,135	18.60%
Neregistrovane sobe	0	0.00%	51,657	17.50%
C. Stanovi za odmor i rekreaciju	Neregistrovano		119,802	40.50%
D. Broj ležajeva – ukupno	120,270	100.00%	295,987	100.00%

Izvori: Monstat i Međunarodni institut za turizam „Inventarizacija turističkih smještajnih kapaciteta”

Kako su sve tri navedene grupe povremenih korisnika statistički prilično nesređene, u ovom se dokumentu pristupilo ukrštanju podataka iz četiri relevantna izvora.⁸

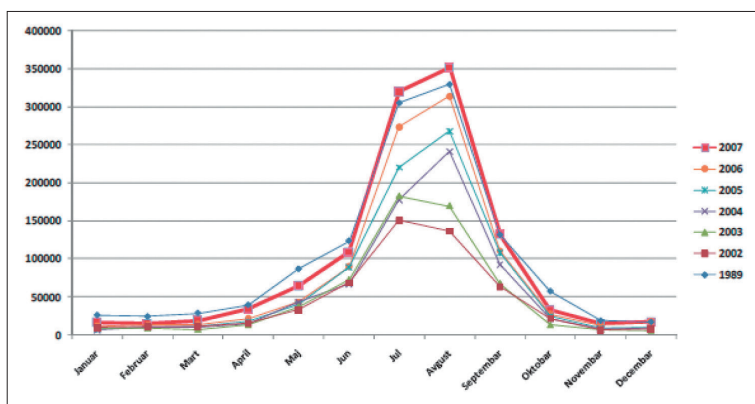
Imajući u vidu činjenicu da ne postoji javno objavljena statistika o nerezidentnom stanovništvu privremeno zaposlenom u Crnoj Gori, a ista se većim dijelom „prepliće” sa turističkom populacijom, brojem dolazaka i dužinom boravka u Crnoj Gori, referentni pokazatelji su analitički izvedeni iz raspoloživih smještajnih kapaciteta i odnosa njihove maksimalne i stvarne popunjenosti.

Prema podacima Monstata, u Crnoj Gori ima 120.000 registrovanih ležajeva. S druge strane, studija „Inventarizacija turističkih smještajnih kapaciteta i procjena turističkog prometa” (koju je sproveo Međunarodni institut za turizam, Ljubljana) procjenjuje broj ležajeva u Crnoj Gori u 2005. na oko 300.000.

Različiti podaci Monstata i podaci sadržani u Studiji uslovljeni su činjenicom da veliki broj stanova za rekreaciju, kuća za odmor i privatnih soba za najam nije registrovano za pružanje turističkog smještaja. Registracija svih kuća za odmor i stanova za rekreaciju i podrobna kontrola privatnih soba koje podliježu registraciji doprinijeće boljoj transparentnosti i sigurnosti u planiranju infrastrukture i identifikovanju ograničavajućih kapaciteta održivosti.

Na osnovu podataka Monstata (Statistički godišnjak Crne Gore, 2009), u turističkoj raspodjeli po regionima u 2007. godini primorski region je zastupljen sljedećim parametrima: po broju dolazaka sa 89,18%, po ostvarenim noćenjima sa 95,43%, a po broju raspoloživih ležajeva u 2008. sa 95,60%.

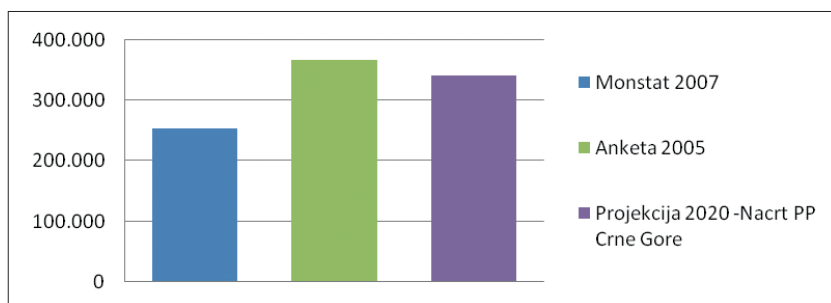
⁸ Statistički godišnjak Crne Gore 2009; Nacrt PP Crne Gore; Politika i strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine; The Travel and Tourism Competitiveness Report 2008 (T&TCI).

Slika 3. 7. Broj turista za period 1989, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006. i 2007. godine

Tabela 3. 5. Pregled korisnika prostora primorskog regiona

	Monstat 2007.	Anketa 2005.	Projekcija 2020 – Nacrt PP Crne Gore
Broj dolazaka	1,010,742		
Broj noćenja	6,961,444		
Smještajni kapaciteti (broj ležajeva) 2007.	135,849	285,000	250,000
Popunjenost 100% (jul-avgust)	8,150,940		
Stvarno ostvarena noćenja (jul-avgust)	6,265,300		
% popunjenosti kapaciteta	76.87%	76.87%	76.87%
Povećanje broja korisnika prostora u periodu turističke sezone jul-avgust	104,422	219,080	192,175
Broj stanovnika van sezone	148,457	148,457	148,457
% povećanja broja korisnika prostora u periodu turističke sezone	70.34%	147.57%	129.45%
Ukupan broj korisnika prostora u sezoni	252,879	367,537	340,632

Slika 3. 8. Uporedni pregled ukupnog broja korisnika prostora primorskog regiona u najopterećenijem periodu godine

3. 3. 4. 3. PROBLEMI

Činjenica je da sadašnji razvoj turizma vodi do pretjerane koncentracije turista na obali, koje tokom ljetnjih mjeseci udvostručava domicilno stanovništvo. Uzimajući sivo tržište u obzir, obalski region čini više od 95% svih noćenja – najčešće u periodu jul – avgust. Rezultat ovog pritiska su ekonomske i posljedice po životnu sredinu. Nametnuti pretjerani pritisak na infrastrukturu i kapacitet plaža nepovoljno utiče na: atraktivnost turističke destinacije, investiranje i kvalitet života.

Značajno različiti rezultati istraživanja iz navedenih izvora onemogućavaju realno planiranje i formiranje validnih dokumenata, kao neophodne platforme za donošenje strateških odluka. Tako, na primjer, projekcijom Prostornog plana Crne Gore, bazirajući se na izvorima Monstata, planirani smještajni kapaciteti do 2020. god. iznose 250.000 ležajeva, a anketom koju je sproveo Međunarodni institut za turizam (Ljubljana) broj postojećih ležajeva u Crnoj Gori u 2005. procjenjuje se na oko 300.000.

Glavni demografski problemi⁹:

– Uz usporavajući rast nastavljeno je povećavanje ukupnog broja stanovnika u Crnoj Gori.

– Prelazak mlađe populacije iz ruralnih u urbana naselja i obrnuto, u slučaju starije populacije. Time dolazi do izmjene strukture naselja. Od ukupno 1256 naselja, nenaseljenih je bilo 28 ili 2,23%; do 10 stanovnika bilo je 100 ili 7,96%; od 10 do 30 stanovnika bilo je 175 ili 13,93%; od 30 do 50 stanovnika bilo je 123 ili 9,79%; između 50 i 100 stanovnika bilo je 234 naselja ili 18,63%, a sa preko 100 stanovnika bilo je 596 naselja ili 47,45% od ukupnog broja naselja.

– Dalji nastavak depopulacije u ruralnom području, prelazak mlađe populacije iz ruralnih u urbana naselja i obrnuto, u slučaju starije populacije. Time dolazi do izmjene strukture naselja. Od ukupno 1256 naselja, nenaseljenih je bilo 28 ili 2,23%; do 10 stanovnika bilo je 100 ili 7,96%; od 10 do 30 stanovnika bilo je 175 ili 13,93%; od 30 do 50 stanovnika bilo je 123 ili 9,79%; između 50 i 100 stanovnika bilo je 234 naselja ili 18,63%, a sa preko 100 stanovnika bilo je 596 naselja ili 47,45% od ukupnog broja naselja.

– U većini opštinskih centara došlo je do porasta broja stanovnika: Andrijevica (15%), Bar (27,2%), Budva (51,5%), Danilovgrad (16,1%), Žabljak (5%), Kolašin (19,8%), Nikšić (4,9%), Plužine (2,8%), Pljevlja (6,8%), Podgorica (17,5%), Rožaje (3,8%), Tivat (16,2%), Ulcinj (8,3%) i Herceg Novi (13,1%). Ostali opštinski centri: Berane, Bijelo Polje, Kotor, Mojkovac, Plav, Cetinje i Šavnik bilježe pad broja stanovnika.

– Nastavljeno je ranije ispoljeno opadanje prirodnog priraštaja zbog naglog povećavanja mortaliteta. Kao posljedicu takvih kretanja imamo opadanje vitalnog indeksa (sa 2,842 u 1980. na 1,458 u 2003. godini, što je 1,95 puta manje).

– Nastavljena je tendencija starenja stanovništva.

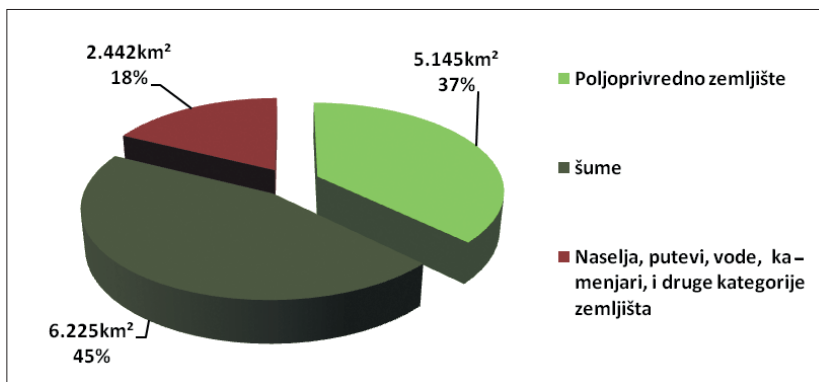
⁹ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine

Tabela 3. 7. Pregled namjene površina u ha

Oradivo poljoprivredno zemljište	189.126
Neoradivo poljoprivredno zemljište	325.375
Šume	622.571
Urbana naselja (GUP)	66.345
Ruralna naselja	14.363
Putevi i ostala tehnička infrastruktura	11.000
Vodne površine (jezera i rijeke)	30.650
Neobraslo šumsko zemljište	115.292
Kamenjar	6.478
Ukupno	1.381.200

Izvor: PPCG

Slika 3. 10. Generalni bilans raspodjele namjene teritorije Crne Gore

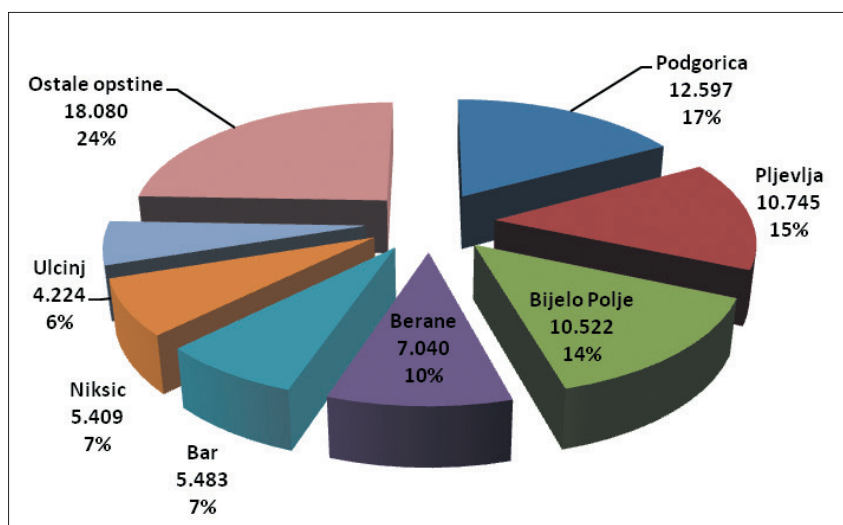
3. 3. 5. 1. POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE

Kako nije uspostavljen katastar poljoprivrednog i šumskog zemljišta i kako nisu usaglašeni standardi njihovog evidentiranja, jedan dio teritorije se vodi i kao šumsko (neobraslo šumsko) i kao poljoprivredno zemljište (livade). Prema stepenu šumovitosti (45%), u odnosu na bivše jugoslovenske republike veću šumovitost ima Slovenija (50%), a od evropskih država Finska i Švedska¹⁰. Crna Gora ima samo 741 km² kvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta (5,4% teritorije), što ukazuje na to da ono za Crnu Goru ima poseban značaj.

¹⁰ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine

Tabela 3. 8. Kvalitetno poljoprivredno zemljište 74.100 ha (5,4% teritorije)

Podgorica	12,597
Pljevlja	10,745
Bijelo Polje	10,522
Berane	7,040
Bar	5,483
Nikšić	5,409
Ulcinj	4,224
Ostale opštine	18,080

Slika 3.11. Kvalitetno poljoprivredno zemljište 74.100 ha (5,4% teritorije)

Na osnovu podataka iz 2003. godine, oranice i bašte čine oko 448 km², voćnjaci oko 95 km², vinogradi oko 38 km² i livade oko 1310 km². Ukupna površina obradivog zemljišta iznosi 1891 km² ili 0,31 ha po stanovniku, pa Crna Gora pripada zemljama koje nemaju dovoljno obradivog zemljišta, a kada bi se u obradivo računale samo njive, voćnjaci i vinogradi, kao u zemljama EU, ona je vrlo siromašna (0,09 ha/st).

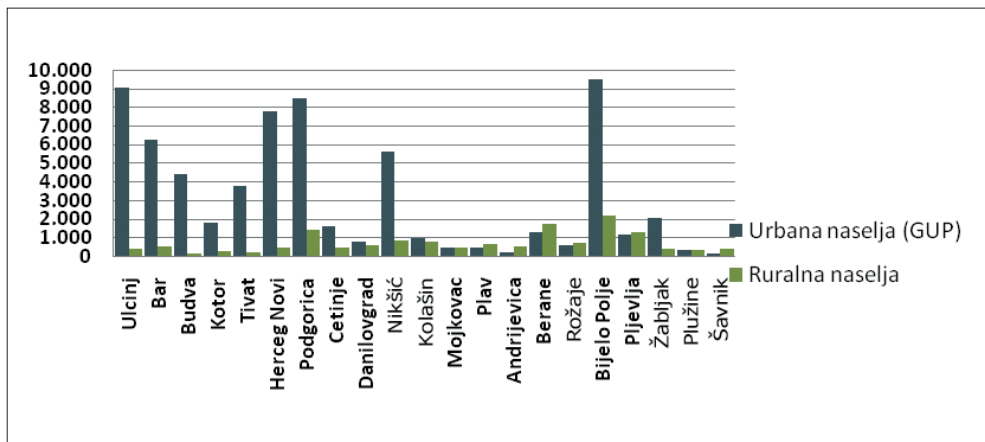
3. 3. 5. 2. NASELJA, POVRŠINE IZGRAĐENIH STRUKTURA

U Crnoj Gori postoji 21 opština sa 40 urbanih i 1216 seoskih naselja. Po popisu iz 1991, 15 sela je bilo bez stalnih stanovnika. Po popisu iz 2003, bez stalnih stanovnika je ostalo još 20 sela (u Opštini Bar 4, Budva 5, Danilovgrad 1, Kotor 2, Nikšić 1, Pljevlja 3, Cetinje 4 sela), ali su 11 seoskih naselja, koja su 1991. god. bila ispražnjena u popisu od 2003, imala stalno stanovništvo. Urbanističkim planovima je obuhvaćena teritorija od 66,74 km².

Tabela 3. 9. Pregled površina urbanih i ruralnih naselja po opštinama

		Ukupna površina u ha	Urbana naselja (GUP)	Ruralna naselja	Ostalo zemljište
1	Ulcinj	25,500	9,021	368	16,111
2	Bar	59,800	6,225	507	53,068
3	Budva	12,200	4,406	134	7,660
4	Kotor	33,500	1,800	267	31,433
5	Tivat	4,600	3,740	174	686
6	Herceg Novi	23,500	7,763	452	15,285
7	Podgorica	144,100	8,446	1,400	134,254
8	Cetinje	91,000	1,587	458	88,955
9	Danilovgrad	50,100	735	579	48,786
10	Nikšić	206,500	5,600	858	200,042
11	Kolašin	89,700	924	741	88,035
12	Mojkovac	36,700	445	441	35,814
13	Plav	48,600	442	608	47,550
14	Andrijevica	28,300	181	491	27,628
15	Berane	71,700	1,280	1,690	68,730
16	Rožaje	43,200	594	673	41,933
17	Bijelo Polje	92,400	9,500	2,144	80,756
18	Pljevlja	134,600	1,177	1,289	132,134
19	Žabljak	44,500	2,040	373	42,087
20	Plužine	85,400	330	330	84,740
21	Šavnik	55,300	109	386	54,805
	Ukupno	1,381,200	66,345	14,363	1,300,492

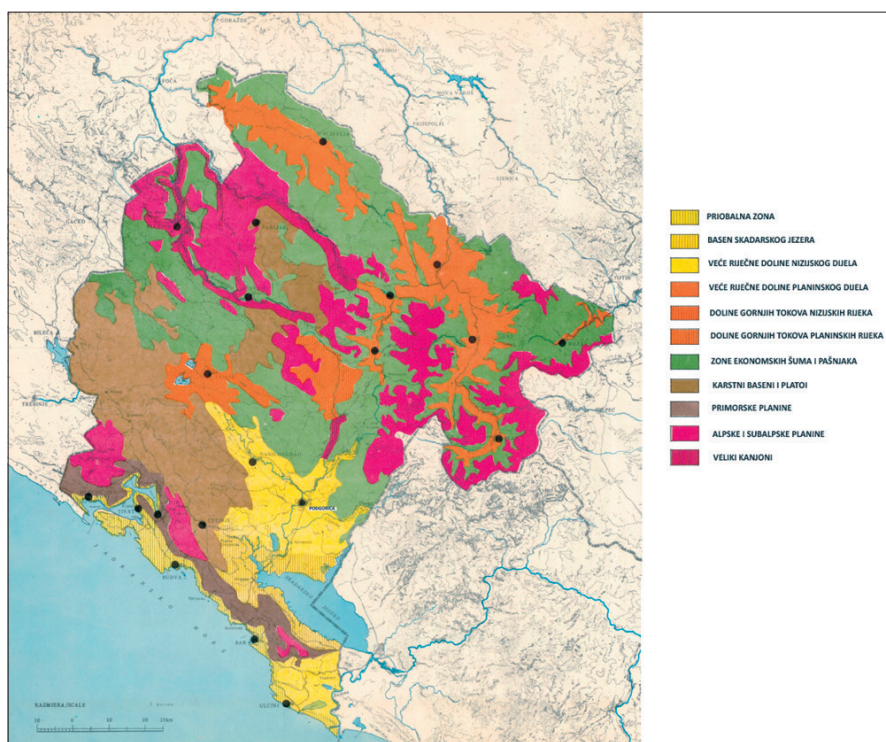

Slika 3. 12. Pregled urbanih i ruralnih naselja po opštinama

3. 3. 5. 3. AMBIJENTALNE ZONE

Biogeografsko-ekološkom analizom prostora Crne Gore prepoznaje se deset pejzažnih tipova i to: evropsko-mediteranski, niži submediteranski, mediteransko-flišni, ravničarsko-močvarni, viši submediteranski, brdsko-silikatni, mezofilni, planinski, visokoplaninski i antropogeni pejzažni tip. Definisane pejzažne jedinice treba da uzme u obzir kako prirodne karakteristike prostora tako i efekte čovjekovog prisustva u njemu, pa se u Crnoj Gori prepoznaje 21 osnovna pejzažna jedinica i to:

- Bokokotorski zaliv;
- Obalno područje srednjeg i južnog Primorja;
- Tivatska Solila;
- Dine ulcinjskog područja;
- Dolina Bojane, Zogajsko blato i Šasko jezero;
- Planinski masivi Orjen, Lovćen i Rumija;
- Kraška zaravan zapadne Crne Gore;
- Područje Skadarskog jezera;
- Zetsko-bjelopavlička ravnica;
- Nikšićko polje;
- Kanjonske doline u slivu Morače
- Kanjon Cijevne;
- Dolina Tare;
- Durmitor i Sinjajevina;
- Pivsko područje;
- Pljevaljska površ;
- Polimlje;
- Rožajsko područje,
- Masiv Prokletija;
- Bjelasica;
- Komovi.

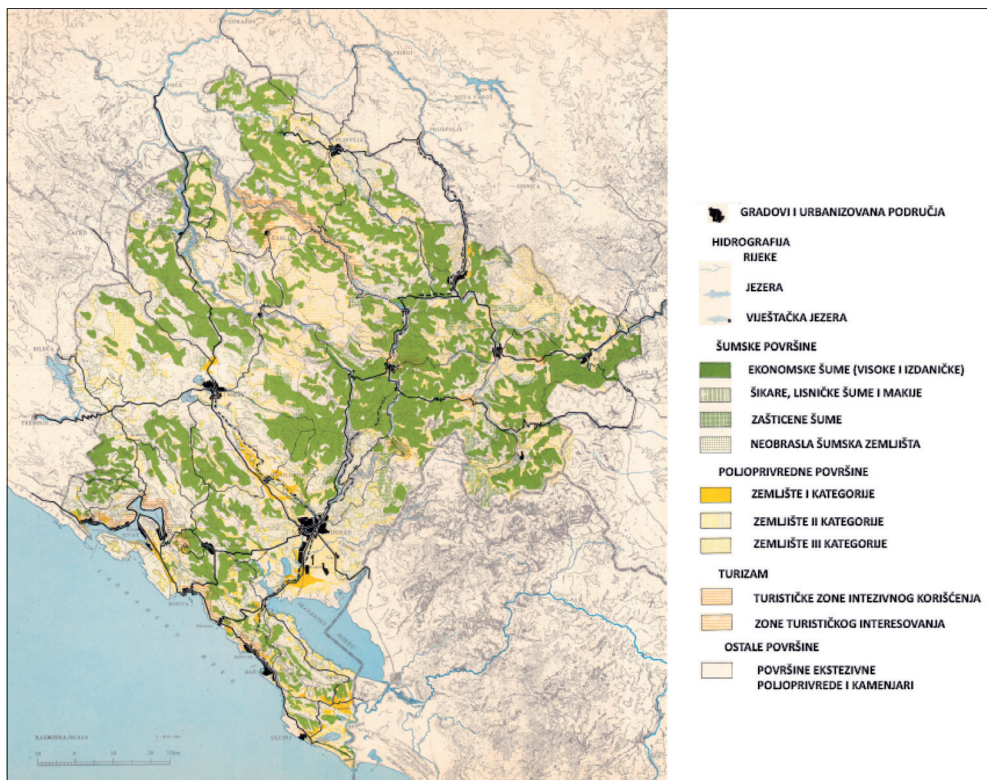

Slika 3. 13. Ambijentalne zone

U ovu podjelu su uključene i prostorno manje pejzažne jedinice, koje uglavnom obuhvataju osjetljive ekosisteme sa izraženim posebnostima i identitetom.

Tabela 3. 10. Potencijali plaža u Crnoj Gori: baza 10 m² po kupaču

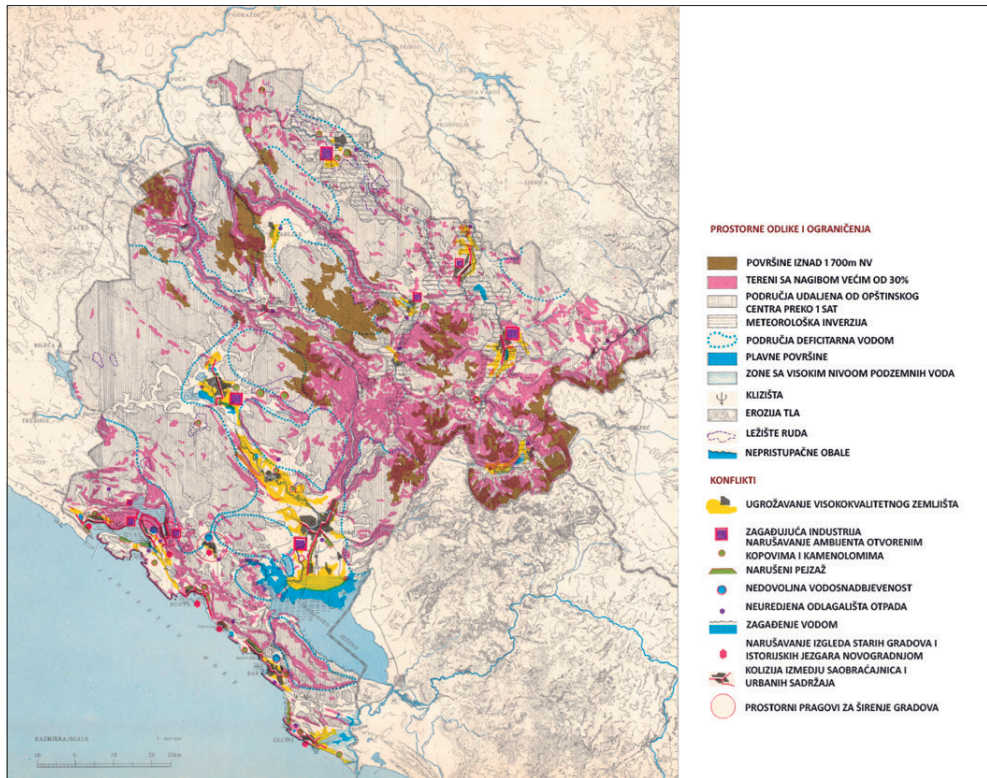
Postojeće plaže	Broj	Dužina – m	Površina – m ²	Kapacitet
(a) Aktuelno stanje	74	57.505	1.615.700	169.000
(b) Mogućnosti za proširivanje		32.175	836.750	79.300
Ukupno	74	89.680	2.452.450	248.300
Dodatne plaže	24	13.920	220.350	19.930
Maksimalni kapacitet	98	103.600	2.672.800	268.230

Slika 3. 14. Postojeća namjena površina

Polazišta za dalje uređenje prostora sa stanovišta zaštite pejzaža obuhvataju:

- raznovrsnost pejzažnih oblika kao osnovu za razvoj određenih privrednih grana, prema principima održivog razvoja;
- zaštitu drugih vrijednih prirodnih cjelina sa izvornim mediteranskim biodiverzitetom, i očuvanje karaktera pejzaža na Crnogorskom primorju i u njegovom zaleđu.

Slika 3. 15. Ograničenja i konflikti prostornog razvoja

3. 3. 6. GLOBALNA I REGIONALNA KOMPETITIVNOST ŽIVOTNE SREDINE CRNE GORE

Crna Gora, prema godišnjem izvještaju WFE¹¹, za 2009–2010. godinu, po indeksu opšte uspješnosti, rangirana je na 62. mjestu među 133 procijenjene državne ekonomije.

Svaki podindeks numeričke vrijednosti veće od 50 za Crnu Goru predstavlja njen kompetitivni nedostatak, odnosno svaka numerička vrijednost podindeksa manja od 51 predstavlja kompetitivnu prednost Crne Gore.

Komparacijom relativnih parametara kompetitivnosti, ovim dokumentom se težio da se odmjeri stepen konkurentnosti prirodne osnove Crne Gore, kako u odnosu na njeno okruženje (osam opserviranih država Jugoistočne Evropa, SEE–8) tako i

¹¹ WFE – Svjetski ekonomski forum mjeri i objavljuje kompetitivnost nacionalnih ekonomija; GCI – Indeks globalne kompetitivnosti predstavlja rank državnih ekonomija koji se formira kroz ocjenu 12 osnovnih stubova kompetitivnosti koji proističu iz supkategorija i subindeksa; T&TCI – Travel & Tourism Competitiveness Index – WFE (Kompetitivni indeks za putovanja i turizam).

u globalnoj postavci. Takođe, izvršeno je upoređenje toka njene konkurentnosti u godinama državne nezavisnosti, kao i posljednoj godini u zajedničkoj državi sa Srbijom.

3. 3. 6. 1. U ODNOSU NA DRŽAVE EVROPSKE UNIJE (EU-27) I OKRUŽENJA (SEE-8)

Tabela 3. 11. EU-27 T&TCI

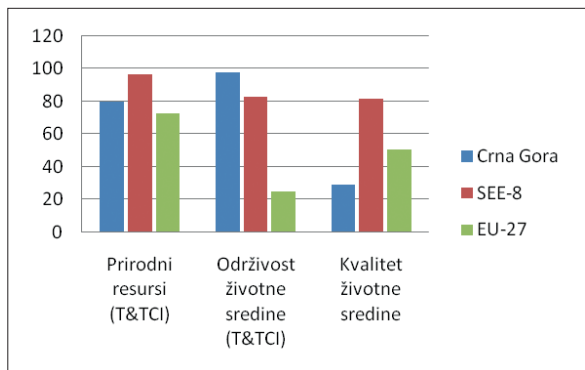
Redni broj	Država	T&TCI	Održivost životne sredine	Prirodni resursi	Kvalitet životne sredine
1	Luksemburg	23	15	67	17
2	Republika Irska	18	12	116	20
3	Danska	14	3	77	11
4	Austrija	2	9	40	6
5	Finska	15	7	61	4
6	Belgija	22	8	120	84
7	Holandija	13	5	81	67
8	Velika Britanija	11	10	26	48
9	Njemačka	3	6	29	18
10	Švedska	7	1	50	2
11	Francuska	4	4	39	32
12	Italija	28	51	90	87
13	Španija	6	31	30	69
14	Grčka	24	47	74	62
15	Slovenija	35	20	79	27
16	Kipar	21	43	111	33
17	Malta	29	66	133	114
18	Portugal	17	18	86	34
19	Češka Republika	26	23	84	82
20	Mađarska	38	24	103	94
21	Estonija	27	30	45	21
22	Slovačka	46	25	48	73
23	Litvanija	49	21	108	42
24	Poljska	58	63	54	92
25	Letonija	48	14	75	26
26	Bugarska	50	76	68	108
27	Rumunija	66	37	85	110
	EU-27 (prosjeak)	26	25	73	51

Tabela 3. 12.

Država	Prirodni resursi (T&TCI)	Održivost životne sredine (T&TCI)	Kvalitet životne sredine
Crna Gora	80	98	29
SEE-8	97	83	82
EU-27	73	25	51

Iz prethodne tabele vidi se:

- da je Crna Gora po kvalitetu životne sredine rangirana kao 29. od 133 anketirane države u svijetu, značajno iznad prosjeka Evropske unije (51) i SEE-8, što upućuje na njenu relativno nepotrošenu životnu sredinu;
- po prirodnim resursima je ispod evropskog prosjeka, a iznad prosjeka SEE-8;
- da je po održivosti životne sredine sa kompetitivnim nedostatkom u odnosu na uže i šire okruženje, kao i na sopstvenu globalnu uspješnost (GCI), što ukazuje na visok stepen neodgovornosti prema sopstvenoj životnoj sredini.

Slika 3. 16. Crna Gora u okruženju EU-27 i SE-8. Osnovni prostorni pokazatelji

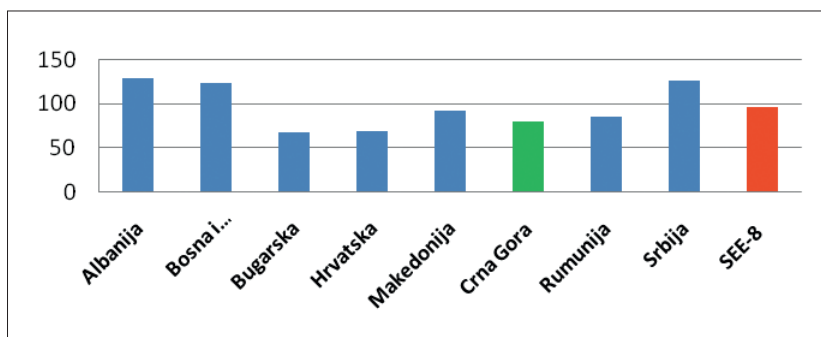
Tabela 3. 13. SEE-8 T&T kompetitivni indeks (2009) – prirodni resursi

R. br.	Država	Prirodni resursi (T&TCI)	Broj prirodnih lokaliteta svjetske baštine	Zaštićene oblasti	Kvalitet životne sredine	Ukupno poznate vrste
1	Albanija	129	74	80	130	98
2	Bosna i Hercegovina	123	74	124	71	104
3	Bugarska	68	23	64	108	79
4	Hrvatska	69	40	83	16	84
5	Makedonija	92	40	78	86	87
6	Crna Gora	80	40	90	29	85
7	Rumunija	85	40	58	110	80
8	Srbija	126	74	110	109	83
	SEE-8	97	51	86	82	88

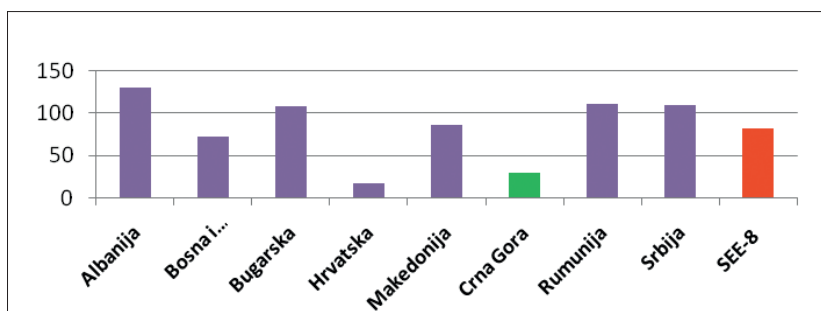
Inherentno svojoj veličini, broju stanovnika i opštoj uspješnosti, u globalnoj postavci, samo brojem prirodnih lokaliteta svjetske baštine Crna Gora (rangirana kao 40. država) ima kompetitivnu prednost. U odnosu na okruženje SEE-8 je:

- po prirodnim resursima iznad prosjeka SEE-8 (97. mjesto), iza Bugarske (68) i Hrvatske (69);

- po zaštićenim zonama je ispod prosjeka okruženja, konkurentnija samo od Srbije i Bosne i Hercegovine;

Slika 3. 17. SEE-8 prirodni resursi (T&TCI) 2009

Slika 3. 18. SEE-8 kvalitet životne sredine (T&TCI) 2009

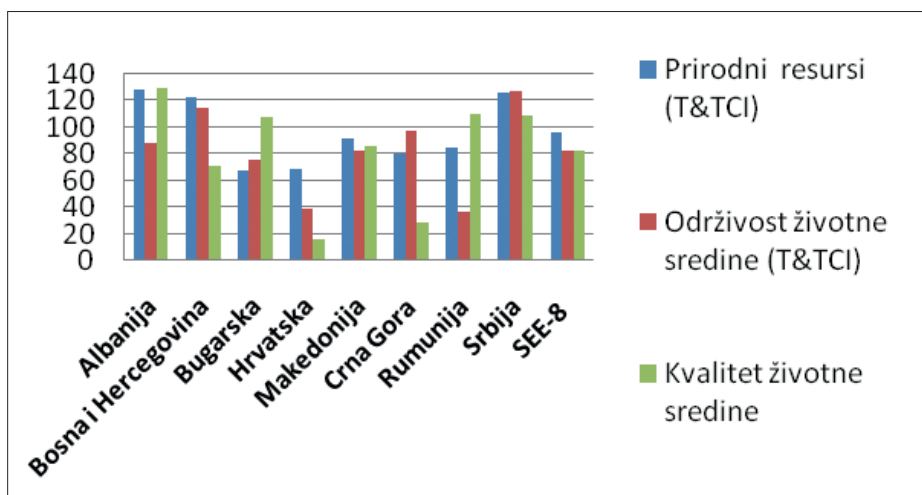
- po broju lokaliteta svjetske prirodne baštine konkurentnija je samo Bugarska, rangirana na svjetskoj listi kao 23. država;

- kvalitetom životne sredine rangirana na 29. mjestu od 133 države, poslije Hrvatske (16) najbolje je rangirana u okruženju;

- po raznolikosti biosfere je za malo iznad prosjeka okruženja.

Održivost životne sredine, kao državne strategije odnosa Crne Gore prema okruženju i uslovima privređivanja, može se pratiti kroz tri posljednja ciklična mjerenja, objavljena od WEF –za oblast T&TCI (Travel & Tourism Competitiveness Index).

Analizom kriterija „održivost životne sredine”, kao jednog od 12 „stubova” GCI (Globalni indeks kompetitivnosti), uočava se značajan pomak sa 120. mjesta (u državnoj zajednici sa Srbijom) na 98. mjesto, odnosno u periodu 2008–2009. napredovala

Slika 3. 19. SEE-8 Osnovni prostorni pokazatelji T&TCI 2008.

je za 7 mjesta. Međutim, upkos napretku ima veliki kompetitivni nedostatak u odnosu na svoju ukupnu poziciju (60. mjesto po GCI).

Analizom potkriterija mogu se izvesti sljedeći zaključci:

- samo po potkriteriju održivosti razvoja industrije putovanja i turizma (T&T), Crna Gora ima kompetitivnu prednost u odnosu na GCI, gdje zauzima 23. mjesto od 133 anketirane države;

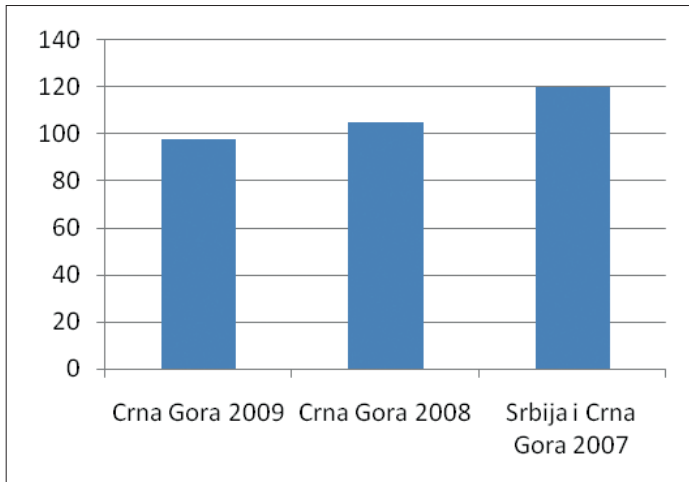
- najlošiji rezultati su u dijelu koji se odnosi na ratifikacije sporazuma o životnoj sredini;

- ozbiljnost i implementacija regulative također predstavljaju njene kompetitivne nedostatke.

Tabela 3. 14. Podaci o rangiranju Crne Gore – transport & turizam, kompetitivni indeks (T&TCI)

		Crna Gora 2009	Crna Gora 2008	SCG 2007
	Održivost životne sredine (T&TCI)	98	105	120
2.01	Ozbiljnost regulative koja se odnosi na životnu sredinu	68	81	121
2.02	Sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu	88	117	117
2.03	Održivost razvoja industrije transporta i turizma (T&T)	32	64	
2.04	Ugrožene vrste	60	56	
2.05	Ratifikacija sporazuma o životnoj sredini	104	97	

Slika 3. 20. Crna Gora – održivost životne sredine (T&TCI)

Komparacijom sa zemljama okruženja SEE–8 za 2009. godinu, Crna Gora ima samo konkurentnu prednost po osnovu dva potkriterija u odnosu na prosjek SEE–8 i to:

- ozbiljnost regulative koja se odnosi na životnu sredinu (68. mjesto);
- sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu (88. mjesto).

Inače, svi njeni potkriteriji održivosti životne sredine predstavljaju njene nedostatke u odnosu na GCI. Iz navedenog može se izvući zaključak da je odnos Crne Gore prema održivosti životne sredine ispod njenih objektivnih mogućnosti.

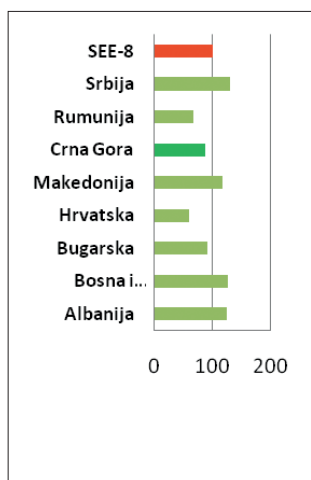
Tabela 3. 15. SEE–8 T&T Kompetitivni indeks (2009) – Održivost životne sredine

R. br.	Država	Održivost životne sredine (T&TCI)	Ozbiljnost regulative koja se odnosi na životnu sredinu	Sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu	Ugrožene vrste	Ratifikacija sporazuma o životnoj sredini
1	Albanija	88	129	125	35	81
2	Bosna i Hercegovina	115	130	127	39	127
3	Bugarska	76	107	92	59	21
4	Hrvatska	39	53	61	69	34
5	Makedonija	83	119	118	48	104
6	Crna Gora	98	68	88	60	104
7	Rumunija	37	60	67	62	34
8	Srbija	127	126	130	58	94
	SEE–8	83	99	101	54	75

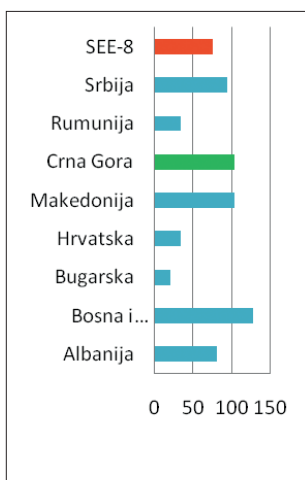
3. 3. 7. REZIME STANJA ŽIVOTNE SREDINE

Analizom kvantifikovanih i kategorisanih podataka osnovnih prostornih i ambijentalnih fondova, kriterijuma globalne i regionalne kompetitivnosti i prostornih ograničenja, može se konstatovati sljedeće:

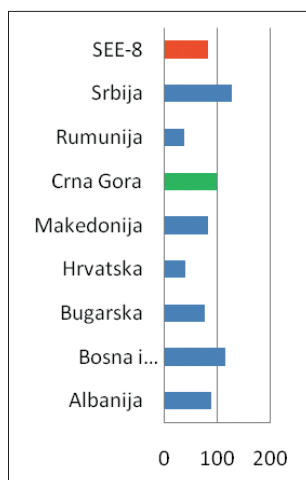
- da kvalitet životne sredine značajno nadmašuje ukupni i ekonomsko-privredni rejting Crne Gore;
- neusaglašenost društvenog i privrednog razvoja sa kvalitetom životne sredine devastira njenu održivost;
- da su ambijentalno-prostorne vrijednosti i ambijentalna raznovrsnost pretežni dio prirodnih resursa;

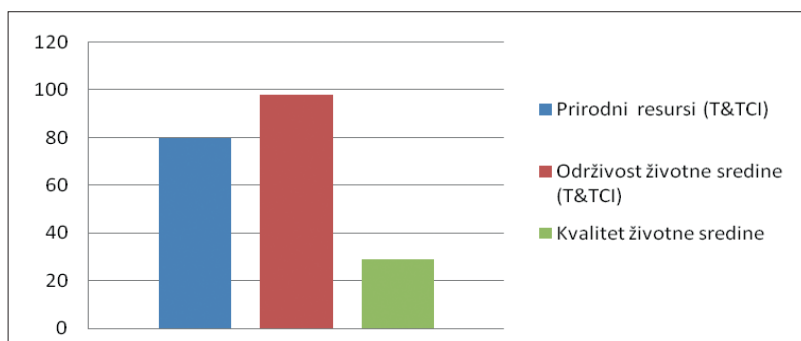
Slika 3. 21. SEE-8 sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu (T&TCI) 2009.

Slika 3. 22. SEE-8 ratifikacija sporazuma o životnoj sredini (T&TCI) 2009.

Slika 3. 23. SEE-8 održivost životne sredine (T&TCI) 2009.

Slika 3. 24. Crna Gora – osnovni prostorni pokazatelji po T&TCI 2009.

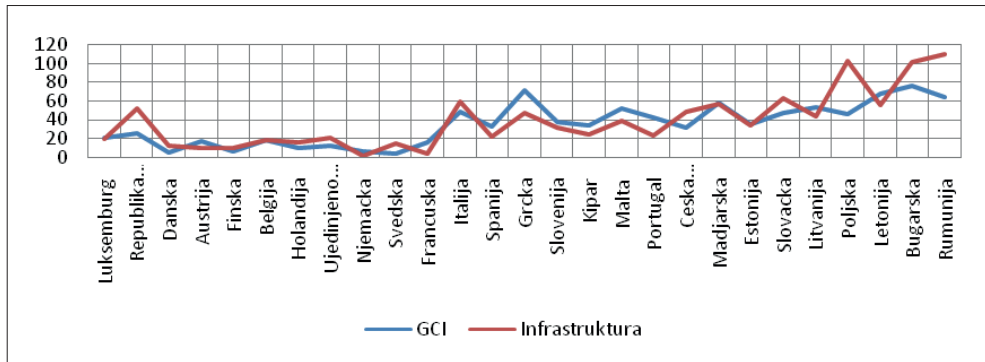
- da ozbiljnost regulative koja se odnosi na životnu sredinu i njena implementacija značajno utiču na stepen njene održivosti;
- da mnogi problemi proističu iz ozbiljnosti regulative koja se odnosi na životnu sredinu (uključujući tu i kvalitet prostorno-planske dokumentacije), njeno sprovođenje i niskog nivoa ratifikacije sporazuma o životnoj sredini kao i njihove implementacije.

3. 3. 8. INFRASTRUKTURA

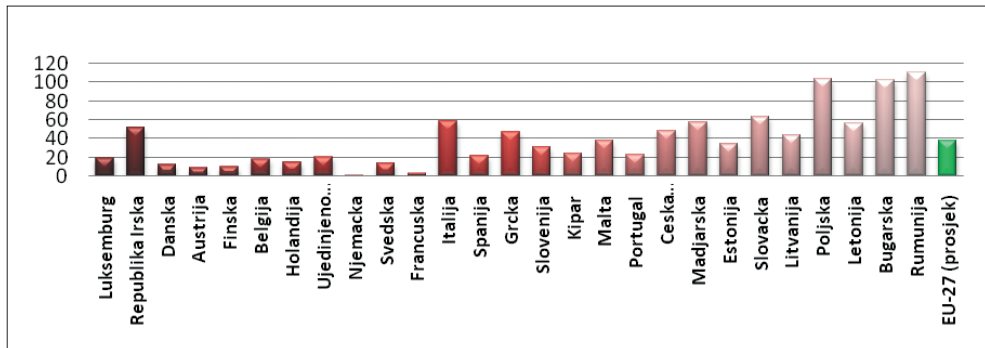
3. 3. 8. 1. UPOREDNI POKAZATELJI ZAVISNOSTI OPŠTE USPJEŠNOSTI (GCI) DRŽAVA EU-27 I NJIHOVE INFRASTRUKTURNE OPREMLJENOSTI

Tabela 3. 16. Kompetitivnost (2009–2010) – države Evropske unije (EU-27)

Redni broj	Država	GCI	Infrastruktura
1	Luksemburg	21	19
2	Republika Irska	25	52
3	Danska	5	12
4	Austrija	17	9
5	Finska	6	10
6	Belgija	18	18
7	Holandija	10	15
8	Ujedinjeno Kraljevstvo	13	20
9	Njemačka	7	1
10	Švedska	4	14
11	Francuska	16	3
12	Italija	48	59
13	Španija	33	22
14	Grčka	71	47
15	Slovenija	37	31
16	Kipar	34	24
17	Malta	52	38
18	Portugal	43	23
19	Česka Republika	31	48
20	Mađarska	58	57
21	Estonija	35	34
22	Slovačka	47	63
23	Litvanija	53	43
24	Poljska	46	103
25	Letonija	68	56
26	Bugarska	76	102
27	Rumunija	64	110
	EU-27 (prosjeak)	35	38

Slika 3. 25. Odnos indeksa globalne kompetitivnosti i indeksa infrastrukturne opremljenosti EU-27

Slika 3. 26. EU-27 infrastruktura (2009-2010)

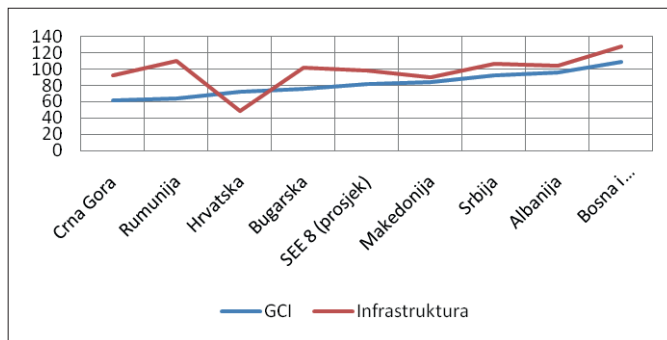
Analizirajući prikazani tabelarni pregled i grafički pregled uporednih pokazatelja zavisnosti opšte uspješnosti (GCI) država EU-27 i njihove infrastrukturne opremljenosti, može se konstatovati:

- da infrastrukturna opremljenost članica EU-27 uglavnom prati njihovu opštu ekonomsku efikasnost, odnosno Globalni indeks (GCI);
- da je u zapadnoevropskim državama sa razvijenom tradicijom teritorijalnog opremanja infrastruktura na nivou opšte uspješnosti države ili iznad njenog GCI ;
- da u državama sa manjom ekonomskom tradicijom, sa izuzecima, infrastruktura zaostaje za ekonomskim razvojem, što ukazuje na dug proces razvijanja infrastrukturnih instalacija i procesa.

3. 3. 8. 2. UPOREDNI POKAZATELJI ZAVISNOSTI OPŠTE USPJEŠNOSTI (GCI) DRŽAVA SEE-8 I NJIHOVE INFRASTRUKTURNE OPREMLJENOSTI

Tabela 3. 17.

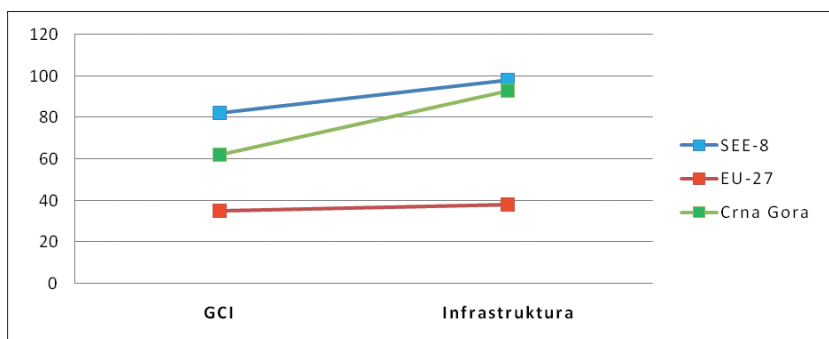
		Albanija	Bosna i Hercegovina	Bugarska	Hrvatska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Srbija
A	Stanovništvo (u milionima)	3.2	3.9	7.6	4.6	2	0.6	21.3	9.9
B	BDP po glavi stanovnika (US\$) 2008.	4.073,9	4.625,4	6.856,9	15.628,1	4.656,6	6.509	9.291,7	6.782
C	Indeks globalne kompetitivnosti (GCI) 2009–2010.	96	109	76	72	73	62	64	93

Slika 3. 27. Odnos indeksa globalne kompetitivnosti i indeksa infrastrukturne opremljenosti SEE –8

Tabela 3. 18. Kompetitivnost (2009–2010) država jugoistočne Evrope (SEE–8)

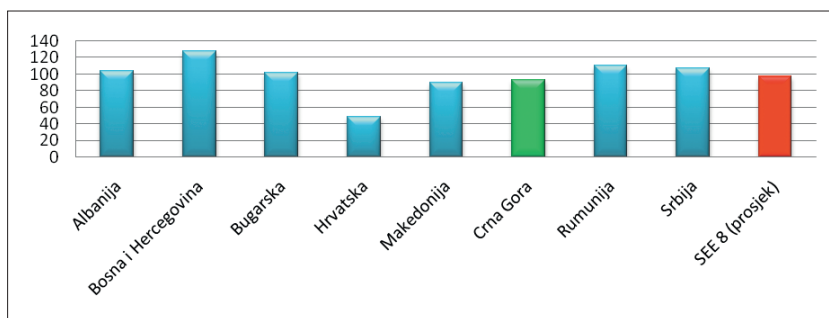
Redni broj	Država	GCI	Infrastruktura
1	Albanija	96	104
2	Bosna i Hercegovina	109	128
3	Bugarska	76	102
4	Hrvatska	72	49
5	Makedonija	84	90
6	Crna Gora	62	93
7	Rumunija	64	110
8	Srbija	93	107
	SEE 8 (prosjeak)	82	98

Slika 3. 28. Crna Gora u okruženju (2009–2010)

Opšta i infrastrukturna opremljenost država SEE–8 zaostaje za njihovom opštom uspješnošću, što upućuje na nedovoljna ulaganja u infrastrukturne sisteme, sa izuzetkom Hrvatske.

Crna Gora je svojom infrastrukturnom opremom iznad prosjeka SEE–8, rangirana na 93. mjestu od 133 opservirane države, u okruženju iza Hrvatske i Makedonije. Uprkos relativno dobro rangiranoj poziciji u području SEE–8, uočljiv je veliki raspon između njene opšte uspješnosti i stanja infrastrukture. Ukupna društveno-ekonomska transformacija, loša naslijeđena infrastruktura, drugi investicioni prioriteti, topografska konfiguracija, relativno nizak GDP za velike investicione poduhvate, drugi investicioni prioriteti, neki su od razloga divergencije ekonomskog rasta i ulaganja u infrastrukturu.

Slika 3. 29. SEE–8 infrastruktura (2009–2010)

3. 3. 8. 3. KVANTIFIKACIJA INFRASTRUKTURNIH KAPACITETA U CRNOJ GORI

Na osnovu podataka iz Statističkog godišnjaka Crne Gore 2009, izvršena je kvantifikacija i saobraćajne infrastrukture njenih kapaciteta i stepen njene iskorišćenosti. Kako na nivou države nije elaboriran jedinstven katastar hidrotehničkih instalacija vodosnabdijevanja, suspenzije otpadnih voda i melioracionih sistema, kvantifikaci-

ju ovog važnog vida infrastrukture nije bilo moguće obraditi. Takođe, u Prostornom planu Crne Gore kao i drugim dostupnim strateškim dokumentima, analiza i dijagnoza stanja u ovoj oblasti je oskudno obrađena.

Iz dolje navedenih podataka može se zaključiti da u 2008. godini u odnosu na prethodnu, u dijelu proširenja prostornih infrastrukturnih instalacija urađeni su neznatni pomaci i to:

- dužina kategorisanih puteva i mostova povećana je za 2 km;
- savremeni asfaltni kolovozi povećani su takođe za 2 km;
- dužina željezničkih pruga nije povećana;
- povećan je samo stepen iskorišćenosti telekomunikacionog saobraćaja, prometa na aerodromima, gradskog saobraćaja i željezničkog saobraćaja, dok je smanjena količina prevezenih roba u pomorskom saobraćaju za 83.000 tona.

Tabela 3. 19. Drumski saobraćaj

	2007.	2008.
Dužina kategorisanih puteva i mostova (ukupno) u km	7402	7404
Savremeni kolovoz – asfalt	4925	4927
Tucanik	1806	1806
Zemljani i neprosječni put	671	671
Prevoz putnika u hiljadama	5738	5503
Putnički kilometri u hiljadama	141247	123421
Prevezena roba u hiljadama tona	2131	2468
Tonski kilometri u hiljadama	91786	137058

Tabela 3. 20. Željeznički saobraćaj

	2007.	2008.
Dužina željezničkih pruga u km	250	250
Ukupan broj stanica	47	47
Prevezeni putnici u hiljadama	999	1031
Putnički km u hiljadama	110000	125000
Prevezena roba u hiljadama tona	1761	1740
Tonski kilometri u hiljadama	184957	183854

Tabela 3. 21. Gradski saobraćaj

	2007.	2008.
Prevezeni putnici u hiljadama	1491	1547

Tabela 3. 22. Telekomunikacioni saobraćaj

	2007.	2008.
Pretplatnici fiksne telefonije	168686	163429
Telefonski minuti (fiksna mreža) u hilj.	925006	650567
Telefonski minuti (mobilna mreža) u hilj.	728120	1027704

Tabela 3. 23. Pomorski saobraćaj

	2007.	2008.
Dužina operativne obale (m) – luke: Bar, Kotor, Zelenika i Risan		4339
Površina koju zauzimaju luke (m ²) – luke: Bar, Kotor, Zelenika i Risan		1331320
Putnički brodovi	2	2
Prevezeni putnici u hiljadama	91	89
Prevezena roba u tonama	689000	606000

Tabela 3. 24. Promet na aerodromima

	2007.	2008.
Prevezeni putnici u hiljadama	1024	1109
Prevezena roba u tonama	1320	1490

Podaci o infrastrukturi su dati kao uporedni pokazatelji za dvije uzastopne godine (2007. i 2008. godinu)

3. 3. 8. 4. VODOPRIVREDA I HIDROTEHNIČKI SISTEMI

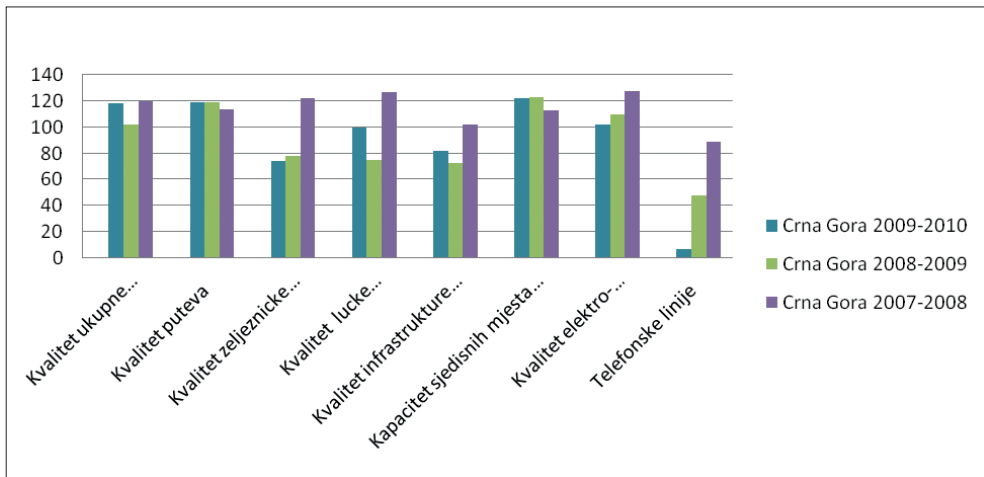
U većini opština u središnjem i sjevernom regionu razvoj naselja, u manjoj ili većoj mjeri, prati razvoj sistema za snabdijevanje vodom. U primorskom regionu ranije planirana izgradnja regionalnog vodovodnog sistema je izostala, što predstavlja kočnicu razvoja tog područja. Nije realizovan nijedan planirani hidroenergetski objekat. Planirani razvoj sistema za odvođenje otpadnih voda još nije dostignut, što se, pored pokrivenosti kanalizacionim mrežama, posebno odnosi na prečišćavanje otpadnih voda priobalnog regiona.

Tabela 3. 25. Podaci o rangiranju Crne Gore (GCI) infrastruktura

Podaci o rangiranju Crne Gore (GCI) infrastruktura	Crna Gora 2009–2010.	Crna Gora 2008–2009.	Crna Gora 2007–2008.
Kvalitet ukupne infrastrukture	118	102	120
Kvalitet puteva	119	119	114
Kvalitet željezničke infrastrukture	74	78	122
Kvalitet lučke infrastrukture	100	75	127
Kvalitet infrastrukture vazdušnog saobraćaja	82	73	102
Kapacitet sjedišnih mjesta u vazdušnom saobraćaju	122	123	113
Kvalitet elektroasnabdijevanja	102	110	128
Telefonske linije	7	48	89

Podaci o rangiranju Crne Gore – infrastruktura (T&TCI)	Crna Gora 2009.	Crna Gora 2008.	C. Gora i Srbija 2007.
Telekomunikaciona (ICT) infrastruktura	39	63	46
Nivo poslovnog korišćenja interneta	124	127	
Korisnici interneta	32	76	
Pretplatnici broadband interneta	53	–	
Pretplatnici mobilne telefonije	34	74	

Slika 3. 30. Rank Crne Gore na osnovu razvijenosti i kvaliteta infrastrukture

Tabela i slika, objavljene od WEF – Svjetskog ekonomskog foruma, prikazuju rank Crne Gore u kontekstu 133 anketirane države. Slijedeći podatke, osim u dijelu koji se odnosi na telekomunikacione sisteme, može se konstatovati da je infrastruktura Crne Gore izuzetno loše pozicionirana, kako kvalitetom prostorne opreme tako i nivoom njenih usluga.

3. 3. 8. 5. OGRANIČENJA INFRASTRUKTURNOG RAZVOJA

Osim opštih ograničenja razvoja infrastrukture:

- loša naslijeđena infrastruktura;
- opšta društveno-ekonomska transformacija;
- prioriteta rješavanja socijalnih problema;
- nedovoljno velik GDP za skupe i dugoročne investicione poduhvate;
- drugi investicioni prioriteta,

značajna su i ograničenja uslovljena konfiguracijom teritorije, koja značajno poskupljuju infrastrukturne investicije.

Najveća ograničenja se odnose na drumsku i željezničku infrastrukturu gdje su, u uslovima diktiranim savremenim standardima opremanja prostora, posebni investicioni napori u zonama:

Ovako rangirana infrastruktura Crne Gore (93. mjesto od 133 analizirane države) pokazuje veliki disparitet u odnosu na rank opšte uspješnosti (62. po kriterijumima GCI). Mnogo veći od prosjeka EU-27 (gdje je skoro odnos GCI i ranka infrastrukture 35/38), značajno veći od dispariteta Jugoistočne Evrope SEE-8 (82/98).

Ako se iz kriterijuma izuzmu potkriterijumi koji se odnose na telekomunikacione sisteme i kvalitet njihovih usluga, Crna Gora bi bila rangirana na samom dnu svjetske konkurentnosti.

Evidentan je veoma nizak nivo opremljenosti Crne Gore najvitalnijim infrastrukturnim sistemima, pogotovo:

- auto-transportnom infrastrukturom, kako u dijelu savremenih saobraćajnica međunarodnog značaja, koje bi je integrisale sa okruženjem, tako i regionalnom mrežom puteva za integrisanje sopstvene teritorije;

- izraubovana i zapuštena željeznička infrastruktura ne obezbjeđuje savremene uslove transporta i sigurnosti protoka ljudi i roba. Kao takva devastira i funkcionisanje Luke Bar, kao jedne od mogućih konkurentnih prednosti, koja bi valorizovala geografske prednosti Crne Gore;

- nesavremena i nepotpuna hidrotehnička infrastruktura značajno ugrožava turističku privredu i kvalitet života, dominantno u primorskom regionu. Invalidan sistem za suspendovanje i prečišćavanje otpadnih voda značajno ugrožava kvalitet životne sredine, osnovne sanitetne potrebe stanovništva, prijeti devastaciji bokokotorskog akvatorija, Skadarskog jezera i zagađenju vrijednih površinskih i podzemnih vodotoka;

- elektroenergetski prenosni sistem nedovoljnog je kapaciteta, sa velikim gubicima i značajno umanjuje uslove privređivanja i komfornog stanovanja na cijeloj teritoriji države.

3. 4. ORGANIZACIJA I MREŽA NASELJA

Na teritoriji Crne Gore izdiferencirana su tri regiona, koji se izdvajaju po prirodnim karakteristikama, načinu korišćenja i uređenja prostora, privrednim aktivnostima i različitim komparativnim prednostima za razvoj:

- Primorski region (opštine Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj)

Tabela 3. 26.

	Ukupna površina (PPO) u ha	Stanovništvo	Gustina naseljenosti St/ha
Primorski region	159100	149491	0.94

- Središnji region (opštine Podgorica, Danilovgrad, Nikšić i Cetinje)

Tabela 3. 27.

	Ukupna površina (PPO) u ha	Stanovništvo	Gustina naseljenosti St/ha
Srednji region	491,700	288,236	0.59

– Sjeverni region (opštine Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja, Mojkovac, Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Plav i Rožaje)

Tabela 3. 28.

	Ukupna površina (PPO) u ha	Stanovništvo	Gustina naseljenosti St/ha
Sjeverni region	730,400	191,077	0.26

Razvojnou politikom regionalna izdiferenciranost samo se potvrdila djelimično. Predviđeni demografski rast urbanog stanovništva ostvaren je samo u središnjem regionu, u nešto manjoj mjeri i u primorskom regionu, dok je sjeverni region dodatno smanjio svoje učešće u ukupnom broju stanovnika. U središnjem regionu formiraju se aglomeracije suburbanog karaktera duž putnih pravaca Tuzi – Podgorica – Danilovgrad – Nikšić, i na pravcu Podgorica – Cetinje – Budva. U primorskom regionu već je većim dijelom formirana konurbacija gradova.

U pogledu društveno-ekonomskog razvoja, regionalne razlike su značajne. U primorskom regionu osnovne djelatnosti su oslonjene na turističko-ugostiteljsku privredu, u ulcinjskoj i barskoj opštini djelimično na poljoprivredu (u zaleđu priobalnog pojasa i duž obale Skadarskog jezera). Lučko-pomorske usluge (Bar, Tivat, Kotor, Bijela, Zelenika) nepotpun su komplement osnovnim djelatnostima. Devastirana pomorska privreda i ribarstvo skoro da su izgubili značaj. Središnji region dominira, uglavnom oslonjen na Podgoricu i djelimično Nikšić, kao kulturno, administrativno i proizvodno težište Crne Gore sa natpolovičnim učešćem u njenom GDP-u. U sjevernom regionu opštine raspolažu neznatnim dijelom prihoda od koncesija na sirovine, što je zapravo, uz ekstezivnu stočarsko-ratarsku proizvodnju, njihov jedini stabilni prihod. Alpski turizam sa poljoprivredom i prerađivačkom industrijom na nivou malih i srednjih preduzeća još uvijek je samo nerealizovani razvojni izazov, koji čeka svoju afirmaciju u okvirima održivog razvoja izdašne prostorno-ambijentalne supstance regiona.

Analogno regionalnoj podjeli, razvojnim aktima, prije svega, Prostornim planom Crne Gore definisan je policentrični model organizacije i uređenja prostora. Ovim modelom su kao vodeći urbani centri u organizaciji selektovani Podgorica (na nivou primarnog državnog centra), Bar, konurbacija gradova Boke Kotorske, Nikšić, Cetinje, Bijelo Polje, Berane i Pljevlja (kao regionalni i subregionalni centri). Ostalih jedanaest opština determinisani su kao opštinski centri, od kojih neki imaju i specijalizovane funkcije nadopštinskog (ili regionalnog značaja). Definisan je i veći broj subopštinskih centara. Ovako postavljena distribucija nadležnosti oslonjena je na ideju da se u gravitirajućoj zoni urbanih servisa formiraju funkcionalne cjeline, koje će obuhvatiti i ruralna područja u domenu artikulacije njihovog razvoja. Ovako zacrtana mreža samo se djelimično ostvarila, osim Kotora i Bara ostali gradovi se nijesu izdigli do nivoa subregionalnog.

Kao posljedica socioekonomskog prestrukturiranja Crne Gore i drugih endogenih i egzogenih uticaja, ojačali su procesi koncentracije i centralizacije stanovništva i aktivnosti u pojedinim regionima Crne Gore i bržeg razvoja pojedinih opštinskih

Slika 3. 32. Mreža naselja

centara središnjeg i primorskog regiona. Stepen urbanizacije „na iznuđen način” dostigao je 62,80%. Ovi procesi manifestuju se kroz:

- pražnjenje stanovništva iz sjevernog regiona;

- jačanje trenda suburbanizacije, porast prostorne razućedenosti, čime se mijenjaju tipološke i ekološko-prostorne karakteristike većeg broja naselja;
- novi prostorni razmjestaj stambenih zgrada i lokacija za proizvodnju i servise u predgrađima većih naselja i gradova;
- suburbanizovana naselja koja se formiraju kao nove aglomeracije, uglavnom individualnih porodičnih kuća neagrarnog stanovništva u blizini gradskih središta;
- naselja nezavisna od seoskog zaleđa i koja imaju uglavnom stambene funkcije, a djelimično i funkcije usluga i snabdijevanja;
- naselja za koje je karakteristična monofunkcionalnost, pretjerana potrošnja prostora, niska infrastrukturna opremljenost i znatni negativni uticaji na životnu sredinu;
- bespravnu i neplansku izgradnju naselja kao faktora ugrožavanja prirodnih resursa i privrednog razvoja;
- problem bespravne izgradnje na najatraktivnijim područjima.

3. 5. DOSTIGNUTI NIVO URBANIZACIJE

3. 5. 1. URBANA PODRUČJA

Umanjeni kapaciteti u privredi i nedovoljan privredni rast u posljednjoj deceniji XX vijeka, kao posljedica socijalne i ekonomske krize nastale migracionim procesima i političkom i državnom prekonfiguracijom Balkana, dovode do demografskog pritiska na gradove kao osnovne nosioce privrednog i društvenog razvoja. Takođe, u periodu državne konsolidacije Crna Gora postaje atraktivno područje za investiciona ulaganja, uglavnom usmjerena na valorizaciju turistički atraktivnih lokaliteta, što dovodi do iscrpljivanja prostorno-ambijentalne supstance i opstrukcije vrijednog graditeljskog nasljeđa. Navedeni problemi manifestuju se kroz:

- grupisanje radnih mjesta u centrima zapošljavanja, suprotno principima ravnomjernog razvoja na cjelokupnoj teritoriji države;
- veličina i današnje stanje većih (centralnih) naselja u strukturi urbane mreže ne omogućavaju optimalan privredni razvoj i veću gustinu javne infrastrukture;
- monofunkcionalnu strukturu mnogih gradova i naselja;
- bespravnu i neplansku izgradnju naselja, sa posljedicama ugrožavanja prirodnih resursa i privrednog razvoja, uz izbjegavanje plaćanja nadoknada za razne oblike korišćenja javne infrastrukture;
- bespravna izgradnja na najatraktivnijim područjima, na primjer, uz morsku obalu i u zaštićenim prirodnim područjima, uz pritisak na prirodne resurse i životnu sredinu. Najčešće u ovakvoj vrsti izgradnje ne poštuju se veći broj tehničkih, saobraćajnih, ekoloških i drugih zahtjeva, a pri tom se često zanemaruje ili ignoriše javna korist;
- gubitak ambijentalnih resursa priobalja, kao osnovnog motiva turističke posjete i boravka u Crnoj Gori.

Nepripremljenost Crne Gore za nagli priliv direktnih stranih investicija, koja se reflektuje na prostorne aspekte manifestuje se kroz:

- nedovoljnu i neodgovarajuću plansku dokumentaciju i informatičku podršku za planiranje, što direktno utiče na neplanski rast gradskih i drugih naselja;

- nisku plansku disciplinu u izradi prostorno-planske dokumentacije, pogotovo dokumentacije direktnog implementacionog nivoa;
- činjenicu da je većina prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova rađena na osnovu razvojnih i društvenih pretpostavki koje se bitno razlikuju od današnjih, sa nedostatkom preciznih implementacijskih mehanizama, neophodnih za dosljedno i efikasno ostvarivanje ključnih planskih odredaba;
- nisku administrativnu disciplinu i stručnu neosposobljenost kadrova u domenu implementacije planerske i zakonske regulative.

3. 5. 2. KVANTIFIKACIJA IZGRAĐENE SUPRASTRUKTURE

Sljedeći zvaničnu statističku obradu podataka i podatke iz drugih relevantnih izvora, koji se odnose na nivoe nadgradnje prostora, nije moguće izvući zajednički sadržalac sa jedinstvenim numeričkim izrazom, koji bi kvalifikovanu i kvantifikovanu planersku osnovu za određivanje stepena nadgradnje prostora, upoređenje međusobnih odnosa i zavisnosti različitih sadržaja, određivanje stepena opremljenosti društvenim i uslužnim urbanim servisima i sl. Podatke izražene kapacitetima, brojem ili površinom, jednostavno je nemoguće kvantifikovati u jedinstven obrazac.

Stanovanje:

Tabela 3. 29. Stanovi za stalno stanovanje i stambena izgradnja

	Do 2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Broj stanova	206,000					
Površina stanova u hiljadama m ²	13,607					
Broj završenih stanova		3,150	2,114	2,679	3,448	4,650
Površina završenih stanova u hiljadama m ²		223	139	168	244	302
Broj nezavršenih stanova						15,688
Površina nezavršenih stanova u hiljadama m ²						1,196
Ukupan broj završenih i nezavršenih stanova						237,729
Ukupna površina završenih i nezavršenih stanova u hilj. m ²						15,879
Prosječna veličina stana u m ²						66.79
Pripadajuća stambena površina po stanovniku u m ²						25.25
Pripadajuća stambena površina po domaćinstvu u m ²						86
Broj stanova po domaćinstvu						1.29

Iz prikazanih podataka bi se moglo zaključiti da u Crnoj Gori nema stambenog deficita. Međutim, stanje je drugačije. Veliki broj stanova namijenjen je povremenoj upotrebi, dok je u demografski ugroženim i ekonomski perifernim područjima veliki broj stanova napušten. Velike su regionalne razlike u potražnji stanova, pri čemu je potražnja stanova u Podgorici i na Primorju znatno veća nego u drugim regionima.

Značajan broj stambenog prostora se (neregistrovan i poreski neevidentiran) rentira u turističke svrhe i kao takav „prepliće” se sa regularnim turističkim kapacitetima, pri čemu se obezvređuje ukupan kvalitet turističke privrede.

Ugostiteljski i turistički kapaciteti:

Tabela 3. 30. Kapaciteti u ugostiteljstvu po broju ležajeva (Monstat)

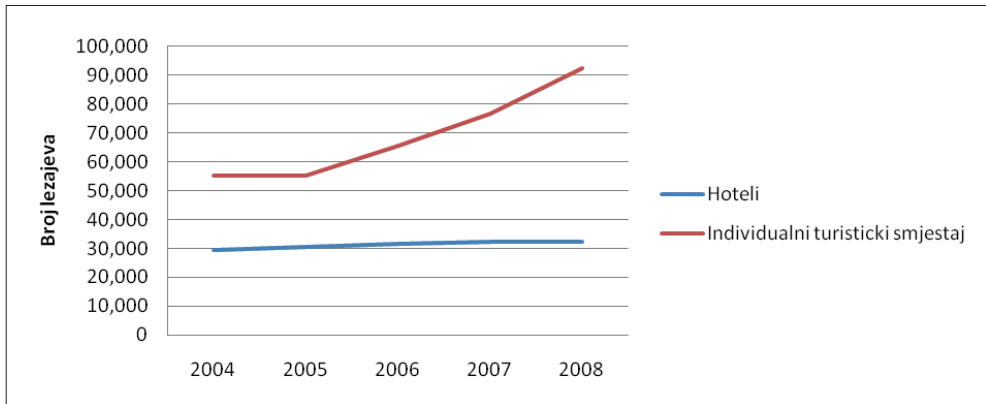
	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Hoteli	29,249	30,561	31,563	32,299	32,216
Apartman hoteli	746	746	891	936	824
Pansioni	1,070	854	941	834	1,671
Moteli	137	147	133	132	181
Turistička naselja	8,703	9,235	8,679	8,751	8,168
Turistički apartmani	16	131	114	117	138
Banjska lječilišta	1,810	1,710	1,810	1,810	1,470
Klimatska lječilišta	232	232	232	0	0
Planinarski domovi – kuće	0	0	0	0	132
Radnička odmarališta	4,332	3,951	3,529	3,341	4,145
Dječija i omladinska odmarališta	6,440	7,197	7,315	7,517	9,812
Kampovi	8,791	10,118	9,982	9,674	5,547
Individualni turistički smještaj	55,349	55,288	65,770	76,691	92,390
Ukupno:	116,875	120,170	130,959	142,102	156,694

Tabela 3. 31. Kapaciteti u ugostiteljstvu po broju ležajeva (Monstat)

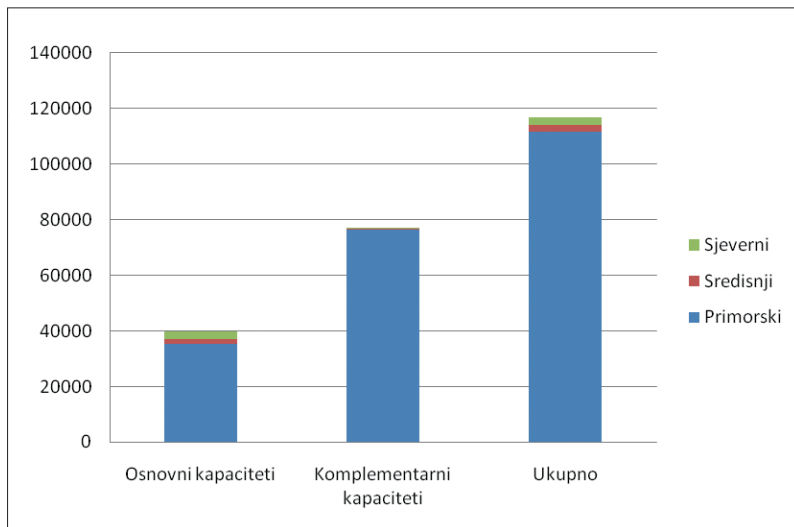
	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Hoteli	29,249	30,561	31,563	32,299	32,216
Apartman hoteli	746	746	891	936	824
Pansioni	1,070	854	941	834	1,671
Moteli	137	147	133	132	181
Individualni turistički smještaj	55,349	55,288	65,770	76,691	92,390
Ostali smještaj	30,324	32,574	31,661	31,210	29,412
Ukupno:	116,875	120,170	130,959	142,102	156,694

Kako je napomenuto u poglavlju 4.3, a koje se odnosi na statističku obradu podataka i njihov konfliktan odnos sa sprovedenim anketama, kao osnovnim polazištima za razvojne dokumente u ovoj oblasti, nije moguće donijeti decidan i na planerski

Slika 3. 33. Trend rasta smještajnih kapaciteta po najzastupljenijim kategorijama (2004–2008)

Slika 3. 34. Distribucija smještajnih kapaciteta po regijama – avgust 2004. godine (PPCG)

način elaboriran stav. Međutim, iz podataka, prezentiranih u tabelarnim i grafičkim prikazima, mogu se izvući sljedeće konstatacije:

- neravnomjerna regionalna raspodjela turističkih kapaciteta inherentna je turističkoj atraktivnosti lokaliteta na cjelokupnoj teritoriji države;
- predimenzioniranost smještajnim kapacitetima primorskog regiona, sa deficitom drugih urbanih sadržaja i urbanih servisa, prijeti stvaranju konurbata monofunkcionalnog karaktera, sa neadekvatnom valorizacijom prostorno-ambijentalnih vrijednosti i osiromašenim uslovima života stalnog stanovništva;
- smjernicama Prostornog plana Crne Gore koje iniciraju uvećanje kapaciteta, bez precizne kategorizacije po nivoima usluge i bez održivog programa evolucije neade-

kvatnih smještajnih kapaciteta, stvara se institucionalni okvir za dalji razvoj masovnog turizma i neodrživi razvoj regiona;

– trend daljeg rasta alternativnih smještajnih kapaciteta u odnosu na hotelske prijeti visokim procentom okupiranosti prostora ili stvaranjem aglomerata neadekvatnih prirodnoj osnovi i kulturnom nasljeđu, koji će i dalje opterećivati ukupnu infrastrukturu regiona.

3. 5. 3. OPREMLJENOST URBANIM SERVISIMA

Koncentracija urbanih servisa je uglavnom distribuirana u Glavnom gradu i regionalnim i subregionalnim opštinskim centrima. S obzirom na to da je zvaničnim statističkim podacima iskazana samo brojem (a ne kapacitetima i površinom), a Prostornim planom Crne Gore nije normirana na nivou studije standarda, nije moguće dati kvalifikovanu ocjenu o nivou urbanih servisa i kompletirati sliku o opštoj opremljenosti crnogorskog prostora.

Na osnovu opštih informacija, očiglednosti, ukrštanjem podataka iz različitih dokumenata može se konstatovati sljedeće:

Tabela 3. 32. Kvantifikacija urbanih servisa – 2008. godine

Škole – redovno osnovno obrazovanje (2007–2008)	442
Škole – redovno srednje obrazovanje (2007–2008)	47
Predškolske ustanove	90
Domovi učenika	4
Studentski domovi	4
Fakulteti	28
Naučnoistraživački instituti	4
Istraživačko-razvojne jedinice	2
Muzeji (2006)	23
Arhivi (2005)	21
Pozorišta	8
Radio-stanice	42
Televizijske stanice	19
Naučne i stručne biblioteke (2007)	15
Narodne biblioteke (2007)	20
Bioskopi	12
Bolnice i sanatorijumi	19
Domovi zdravlja – organizacione jedinice	127
Ustanove za socijalnu zaštitu – djeca i omladina	6
Ustanove za socijalnu zaštitu – odrasli	3
Sudovi	22

– neravnomjerna distribucija urbanih servisa u skladu sa brojem korisnika prostora po regionima i opštinskim centrima;

- neusklađenost nivoa servisa u primorskim opštinama sa fluktuacijom korisnika prostora, što značajno umanjuje kvalitet turističke ponude;
- deficit prostornih potreba za obrazovanje, na svim nivoima (pojedine osnovne škole rade u tri smjene);
- deficit prostornih potreba za objekte kulture, koji se u turističkoj sezoni donekle kompenziraju alternativnim mogućnostima;
- statistikom su obuhvaćeni samo sportski klubovi, ali nijesu kvantifikovani sportski objekti i sadržaji.

3. 5. 4. RURALNA NASELJA

Pretežni dio seoskih naselja u Crnoj Gori spada u tip razbijenih naselja, sa raštrkanom prostornom strukturom, kao i sa određenim stepenom koncentracije izgradnje u seoskim centrima. Karakteriše ih niska gustina naseljenosti i pretežna zaposlenost stanovništva u poljoprivredi i šumarstvu. Glavni problemi seoskih naselja su:

- prostorna stuktura znatno je izmijenjena zbog nebrige za tradicionalne kulturne i folklorne forme;
- zbog nepovoljnih opštih trendova u pogledu stanovništva, privrednog rasta, pretežan dio seoskih područja ima ograničenja za razvoj;
- demografsko prажnjenje većeg dijela brdskog i planinskog područja predstavlja znatno ograničenje za ukupni razvoj Crne Gore, što zahtijeva preduzimanje posebnih strateških mjera u ukupnom kontekstu državne razvojne politike.

3. 6. SWOT ANALIZA

SWOT analiza je jedan od instrumenata kojim se možemo poslužiti u kreiranju strategije. Ovo je kvalitativna analitička metoda koja kroz četiri faktora nastoji prikazati:

Strenght	prednosti	S
Weaknesses	slabosti	W
Opportunities	mogućnosti	O
Threats	prijetnje	T

Međutim, treba uzeti u obzir da se radi o subjektivnoj metodi. Mora se voditi računa o unutrašnjem i spoljašnjem okruženju. U tom se kontekstu ova analiza može razumjeti kao prikaz unutrašnjih snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji sa kojima se suočavamo.

PREDNOSTI	
GEOGRAFSKI POLOŽAJ:	
S1	povoljan geografski i geopolitički položaj – na samom ulazu u Jadransko more
S2	relativno dobra avionska povezanost s Evropom i svijetom
S3	redovne brodske linije s Italijom
S4	blizina tržišta BiH, Hrvatske, Albanije, Italije
STANOVNIŠTVO:	
S5	povoljan odnos veličine teritorije i broja stanovnika
S6	ljudski potencijali – iskusna radna snaga u određenim područjima (ribarstvo, pomorstvo, turizam...)
PRIRODNI RESURSI:	
S7	kvalitet životne sredine (u GCI rangiran kao 29 – što je i najznačajniji razvojni resurs Crne Gore)
S8	relativno dobri ukupni prirodni resursi
S9	bogati i raznovrsni prostorno-ambijentalni resursi
S10	prostorna i biološka raznovrsnost
S11	šume, bogatstvo drvnog sortimenta
S12	vodni resursi
S13	hidroenergetski potencijali
S14	relativno malo ugroženih vrsta biosfere na teritoriji Crne Gore (60. mjesto po GCI)
INFRASTRUKTURA:	
S15	telefonske linije (7. rang po GCI)
S16	telekomunikaciona (ICT) infrastruktura (39. rang po GCI)
S17	korisnici interneta (32. rang po GCI)
S18	pretplatnici broadband interneta (53. rang po GCI)
S19	pretplatnici mobilne telefonije (34. rang po GCI)
DOSTIGNUTI NIVO URBANIZACIJE:	
S20	podignut opšti nivo urbaniteta, uglavnom u urbanim centrima
S21	postavljena bazična zakonska regulativa
S22	članstvo u evropskim institucijama
S23	usmjeravanje kapitalnih investicija kroz relevantne institucije na nacionalnom nivou
S24	usvojeni glavni strateški dokumenti države (održivi razvoj, prostorni plan, regionalni razvoj i dr.)

NEDOSTACI	
GEOGRAFSKI POLOŽAJ:	
W1	relativno slaba razvijenost većeg dijela okruženja
W2	otežana dostupnost iz okruženja
W3	relativno nizak GDP okruženja
W4	pražnjenje stanovništva iz sjevernog regiona

STANOVNIŠTVO:	
W5	depuplacije u ruralnom području
W6	prelazak mlađe populacije iz ruralnih u urbana naselja i obrnuto, u slučaju starije populacije
W7	demografski pritisak na razvijenije urbane centre
W8	neriješen status i nemotivisanost povratka izbjeglih lica
PRIRODNI RESURSI:	
W9	deficit obradivog zemljišta
W10	deficit mineralnih sirovina (osim boksita, građevinskog kamena i soli)
W11	održivost životne sredine (po metodi T&TCI 98. mjesto)
W12	održivost životne sredine i održivog razvoja
Regulativa kao faktor ograničenja:	
W13	ozbiljnosti regulative koja se odnosi na održivost životne sredine (68. rang po GCI)
W14	sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu (88. rang po GCI)
W15	neratifikovani sporazuma o životnoj sredini (104. rang po GCI)
INFRASTRUKTURA:	
W16	kvalitet ukupne infrastrukture (rangirana kao 118. po GCI)
W17	kvalitet puteva (rangirana kao 119. po GCI)
W18	kvalitet željezničke infrastrukture (rangirana kao 74. po GCI)
W19	kvalitet lučke infrastrukture (rangirana kao 100. po GCI)
W20	kvalitet infrastrukture vazdušnog saobraćaja (rangirana kao 82. po GCI)
W21	kapacitet sjedišnih mjesta u vazdušnom saobraćaju (rangirana kao 122. po GCI)
W22	kvalitet elektrosnabdijevanja (rangirana kao 102. po GCI)
W23	nivo poslovnog korišćenja interneta (rangirana kao 124. po GCI)
W24	nizak nivo vodovodne i kanalizacione infrastrukture i opreme
W25	nizak nivo meliorizacionih sistema
W26	kvalitetna zaštita vodozahvata
DOSTIGNUTI NIVO URBANIZACIJE:	
W27	grupisanje radnih mjesta u centrima zapošljavanja, suprotno principima ravnomjernog razvoja na cjelokupnoj teritoriji države
W28	veličina i današnje stanje većih (centralnih) naselja u strukturi urbane mreže ne omogućavaju optimalan privredni razvoj i veću gustinu javne infrastrukture
W29	mnogi gradovi i naselja imaju monofunkcionalnu strukturu
W30	bespravna i neplanska izgradnja naselja, sa posljedicama ugrožavanja prirodnih resursa i privrednog razvoja, uz izbjegavanje plaćanja nadoknada za razne oblike korišćenja javne infrastrukture
W31	bespravna izgradnja na najatraktivnijim područjima
W32	pritisak na prirodne resurse i životnu sredinu
W33	u područjima bespravne gradnje ne poštuje se veći broj tehničkih, saobraćajnih, ekoloških i drugih zahtjeva, a pri tom se često zanemaruje ili ignoriše javna korist
W34	nedovoljna i neodgovarajuća planska dokumentacija i informatička podrška za planiranje, direktno utiče na neplanski rast gradskih i drugih naselja

W35	niska planske discipline u izradi prostorno-planske dokumentacije, pogotovo dokumentacije direktnog implementacionog nivoa
W36	većina prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova rađena je na osnovu razvojnih i društvenih pretpostavki koje se bitno razlikuju od današnjih, sa nedostatkom preciznih implementacijskih mehanizama, neophodnih za dosljedno i efikasno ostvarivanje ključnih planskih odredaba
W37	niska administrativna disciplina i stručna neosposobljenost kadrova u domenu implementacije planerske i zakonske regulative
W38	naselja nezavisna od seoskog zaleđa i koja imaju uglavnom stambene funkcije, a djelimično i funkcije usluga i snabdijevanja

M O G U Ć N O S T I	
GEOGRAFSKI POLOŽAJ:	
O1	regionalne saradnje u oblastima planiranja i zajedničkih strategija
O2	realizacija inicijativa regionalne saradnje u oblastima zajedničkih prostornih i infrastrukturnih strategija
STANOVNIŠTVO:	
O3	stabilizovati kriterijume i permanentnu opservaciju demografskih promjena
O4	pouzdan monitoring povremenih (privremenih) korisnika prostora
O5	formirati jedinstvenu informatičku bazu podataka obilježja strukture i prostorne distribucije svih ljudi koji su stalno ili privremeno prisutni na teritoriji Crne Gore
PRIRODNI RESURSI:	
O6	na tradicionalan način štititi poljoprivredno zemljište u ravnicama, stimulisati izgradnju na padinama brda neatraktivnim za poljoprivredu
O7	povoljni klimatski uslovi za razvoj ekološke poljoprivredne proizvodnje (voćarstvo, vinogradarstvo, maslinarstvo, ribarstvo, pčelarstvo, ovčarstvo, povrtlarstvo, ljekovito bilje i dr.)
O8	postrožiti kriterijume za eksploataciju kamena iz otvorenih majdana i šljunka iz korita rijeka, koji ugrožavaju ambijentalnu higijenu i doprinose eroziji tla
O9	proizvodnja energije iz obnovljivih izvora (insolacija, vjetar...)
O10	prevođenje poljoprivrednog zemljišta iz niže u višu klasu
O11	kultivisanje nekvalitetnog zemljišta za moguće namjene
O12	mogućnosti proširenja plaža za 1.187.100m ² ili 99.230 korisnika
O13	poboljšanje održivosti životne sredine i održivog razvoja
O14	podići nivo zaštite i broj zaštićenih oblasti (Crna Gora je rangirana kao 90. po GCI)
O15	iako dobro rangirana (29. mjesto po GCI), i dalje podizati kvalitet životne sredine
O16	formiranje agencije za prostornu valorizaciju i održivi razvoj, nadležne za koncesije, licence i akcije za korišćenje prirodnih povoljnosti
DOKUMENTACIONA OSNOVA:	
O17	poboljšanja u ozbiljnosti regulative koja se odnosi na održivost životne sredine
O18	sprovođenje regulative koja se odnosi na životnu sredinu
O19	ratifikacija sporazuma o životnoj sredini
O20	savremen monitoring životne sredine

O21	sređene baze podataka i adekvatan informativni sistem
O22	učešće javnosti u skladu sa Arhurskom konvencijom
INFRASTRUKTURA:	
O23	infrastruktura je glavni pravac u kome treba usmjeriti javne resurse
O24	javne rashode preusmjeriti više ka investicijama
O25	pooštriti kontrolu javnih rashoda
O26	uspostaviti organizovani sistem održavanja izgrađene infrastrukture
O27	podrška istraživanjima, razvoju i promociji novih, čistih i efikasnih tehnologija i vođenju politike na stručnim i naučnim osnovama
O28	uspostavljanje i implementacija sistema za praćenje podataka, saglasno Eurostat sistemu prikaza nacionalnih podataka
DOSTIGNUTI NIVO URBANIZACIJE:	
O29	gubitak ambijentalnih resursa priobalja, kao osnovnog motiva turističke posjete i boravka u Crnoj Gori, rješavati na sljedeći način: – u zoni priobalja maksimalno restrikovati gradnju, novoplanirane objekte obuhvatiti posebnim urbanističkim normama, standardima i pravilima gradnje, u cilju zaštite vrijednog graditeljskog i ambijentalnog nasljeđa; – stimulisati involuciju neadekvatnih sadržaja u zoni priobalja; – planskom regulativom izgradnju usmjeravati upravno na obalu uz izohipse padina zaleđa, denivelaciju terena koristiti za kvalitetne vizure i bolju insolaciju; – urbane servise locirati u zasjenčenim padinama; – insistirati na podizanju standarda gradnje i opreme lokacija, stimulisati izgradnju bazena i sportsko-rekreativnih sadržaja, u cilju relaksacije plažnih sadržaja.
O30	gustinu javne infrastrukture nastale pod pritiskom migracija rješavati: – izgradnjom suburbanih servisa, sa nivoima dnevnih i povremenih potreba; – postojeće servise povremenih potreba stimulisati na izmještanje u suburbane zone; – u centralnim jezgrima stimulisati lociranje servisa za dnevne i izuzetne potrebe; – težiti očuvanjima identiteta starijih struktura gradova, modelima konzervacije kvalitetnog nasljeđa i nadgradnji koja ga podržava.
O31	bespravnu gradnju legalizovati, inherentno njenom kvalitetu i odnosu prema javnom interesu
O32	ne insistirati na izolovanosti spontano i nelegalno formiranih aglomerata, već ih u okvirima mogućnosti nadgrađivati i funkcionalno ih pridružiti centralnim sadržajima
URBANISTIČKA REGULATIVA:	
	sadržajem i nivoom obrade strateških dokumenata insistirati na: – elaboraciji strateških koherentnosti plana – prirodnih vrijednosti – radom stvorenih vrijednosti – uslova pod kojima se koriste te vrijednosti (uslov za ostvarenje održivog razvoja) – objektivizirati strateška opredjeljenja u okvirima kapaciteta za njihovu primjenu – principe primjene bazirati na postavkama održivog razvoja i zaštite životne sredine

O33	ključni element koji se tiče administrativnog kapaciteta je i kapacitet države da obezbijedi da opštinski urbanistički planovi budu u potpunosti poštovani
O34	usklađivanje zakonske regulative sa evropskom regulativom, uz poštovanje i implementaciju ratifikovanih međunarodnih sporazuma
O35	pristupiti ubrzanom izradi prostornih i urbanističkih planova tamo gde oni ne postoje
O36	administrativnim mjerama rješavati probleme niske planerske discipline i loše implementacije planova
O37	podržati modele permanentnog i kontinuiranog planiranja
O38	koordinisanje podrške za realizaciju projekata od posebne važnosti sprovođenjem aktivnosti „u cilju iznalaženja optimalnog balansa između zahtjeva investitora i propisa iz oblasti planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata i zaštite životne sredine“
O39	povećanja efikasnosti monitoringa u navedenim oblastima i njihovog unapređenja, analizu pojava i događaja koji mogu ugroziti životnu sredinu i predlaganje i preduzimanje mjera za njihovo sprečavanje i otklanjanje
O40	ažurirati plansku dokumentaciju rađenu na osnovu razvojnih i društvenih pretpostavki koje se bitno razlikuju od današnjih
O41	izvršiti međusobno usaglašavanje zakonske regulative iz oblasti građenja, zaštite životne sredine, planiranja prostora, građevinskog zemljišta... i mnogih podzakonskih akata, koji su u mnogo čemu neusklađeni. Takođe, izvršiti usklađivanje navedene regulative se novim Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata.
O42	donošenje jedinstvenih standarda za registraciju i administraciju nekretnina
O43	na adekvatan način zaštititi urbanističkom dokumentacijom i njenom implementacijom, tradicionalne i kulturne vrijednosti seoskih naselja

O P A S N O S T I	
GEOGRAFSKI POLOŽAJ:	
T1	neujednačeni nivoi prostorne opremljenosti bližeg okruženja
T2	visok nivo stacioniranog nedomicilnog stanovništva iz okruženja (izbjeglih i raseljenih lica)
T3	niskokvalifikovana nerezidentna radna snaga iz okruženja
STANOVNIŠTVO:	
T4	opadanje prirodnog priraštaja
T5	nastavljena je tendencija starenja stanovništva
T6	usporen proces repatrijacije izbjeglog stanovništva
T7	emigracija mlade i obrazovane populacije
PRIRODNI RESURSI:	
T8	spontano širenje gradova i pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište u suburbanim prostorima, prijete njegovoj daljoj devastaciji
T9	nizak kvalitet regulativnih prostorno-planskih akata i nizak kvalitet njihove implementacije
T10	ograničen kapacitet plaža (sa mogućim proširenjima 268.230 mjesta ili 2.672.800 m ²) u odnosu na planirane kapacitete ležajeva

T11	velika razlika vrijednosti zemljišta na teritoriji države
T12	izloženost elementarnim nepogodama (požari – visoke ljetnje temperature, trusno područje, poplave ...)
T13	razaranje podmorja i narušavanje ekosistema
T14	moгуćnost zagađivanja životne sredine
T15	opasnost od erozije nepošumljenih padina i dolina rijeka usljed eksploatacije šljunka i pijeska
INFRASTRUKTURA:	
T16	da investiranje u nove sisteme potisne održavanje preostale infrastrukture odnosno sekundarnih i tercijarnih infrastrukturnih sistema
T17	negativni uticaj loše infrastrukture na kvalitet životne sredine
T18	zagađenje životne sredine, tla, akvatorija, površinskih i podzemnih voda zbog invalidnog ili nepostojećeg sistema za suspenziju ili prečišćavanje otpadnih voda
T19	otežani uslovi privređivanja i stanovanja zbog deficita pitke i sanitarne vode
T20	od nekontrolisanog plavljenja terena usljed nepostojanja meliorizacionih sistema
DOSTIGNUTI NIVO URBANIZACIJE:	
T21	gubitak ambijentalnih resursa priobalja, kao osnovnog motiva turističke posjete i boravka u Crnoj Gori
T22	jačanje trenda suburbanizacije, porast prostorne razuđenosti, čime se mijenjaju tipološke i ekološko-prostorne karakteristike većeg broja naselja
T23	novi prostorni izmještaj stambenih zgrada, lokacija za proizvodnju i servise u predgrađa većih naselja i gradova
T24	pritisak na gradske centre i servise od suburbanih naselja koja se formiraju kao nove aglomeracije, uglavnom sačinjene od individualnih porodičnih kuća neagrarnog stanovništva u blizini gradskih središta
T25	naselja koja karakteriše monofunktionalnost, pretjerana potrošnja prostora, niska infrastrukturna opremljenost i znatni negativni uticaji na životnu sredinu

3. 7. PRAVCI RAZVOJA

3. 7. 1. DUGOROČNI MODEL RAZVOJA – CILJNI OPTIMUM

Crna Gora je jedna od rijetkih država u Evropi koja je u stanju da cjelovito afirmiše ideju urbane decentralizacije. Šta to znači?

Prostori evropskih država uglavnom su organizovani kao radne ili stambene sredine. Složeni urbani sistemi zapadnoevropskih država pretežno imaju karakter radnog prostora. Mjesta za kvalitetno življenje u skladu sa prirodom, rekreaciju i relaksaciju traže se van njih i sve ih je manje.

Istraživanja i ideje savremenih urbanista, prostornih planera, urbo sociologa, urbo ekonomista i drugih koji se bave fizičkim razvojem u okvirima svojih profesija, orijentisani su na iznalaženje prostora i mogućnosti, koji bi *istovremeno bili i radne i životne sredine*. Savremene tehnologije omogućavaju komforno komuniciranje i sve bržu do-

stupnost. Danas je moguće obezbijediti, relativno efikasno, vođenje poslova, sa bilo koje njene tačke do najudaljenije svjetske metropole. Znači, traži se mogućnost za život i rad, *ne u urbano organizovanim okvirima – već u opremljenim teritorijama*, ambijentalno vrijednim i prirodno očuvanim. Urbano organizovane sredine prihvataju funkcije globalnih teritorijalnih servisa. Mogućnost korišćenja ovakvih povoljnosti još dugo će biti privilegija imućnih.

Crna Gora, svojom prirodnom izdašnošću, u stanju je da obezbijedi ambijentalni okvir za *sopstveni privredni identitet*, autentični okvir za:

- merkantilnu privredu, posrednički inženjering, bankarsko privređivanje, offshore poslovanje, ... tercijalne djelatnosti;
- proizvodnju zdrave, ekološki čiste, ekskluzivne hrane, s mogućnostima afirmacije autentičnih proizvoda i plasmanom na sopstveno tržište, normalno, u uslovima razvijenog turizma;
- finalnu (šrafciiger) industriju komplementarnu osnovnim djelatnostima, organizovanu u malim i adaptibilnim pogonima, u obimu, koliko je mogu protežirati povoljnosti slobodnog ekonomskog prostora. S obzirom na to da ne možemo konkurišati (a i ne treba da nastojimo) tradicionalno sposobnom i organizovanom Zapadu, kao ni industrijski disciplinovanom Istoku, karakter ovakve proizvodnje morao bi se značajno razlikovati od postojeće.

Ekskluzivni i visokoprofitabilni turizam (poslovni, šoping, zdravstveni, sportski, kongresni, ... sve do klasičnog), oslonjen na polivalentnost poslovne ponude i raznovrsnosti motiva za boravak u Crnoj Gori, zasnivao bi se na visokoj frekvenciji gostovanja i neprekidnosti sezone. Sveukupno Crna Gora bi mogla biti veliki *držani servis*, kakvi Evropi nedostaju, u kojem se *živi, proizvodi* i sa mnogo motiva *gostuje*.

Odgovornost prema prostoru, kao resursu i okviru razvoja, podrazumijeva se u svim varijantama.

Crna Gora, veličinom svoje teritorije, kvalitetom i kvantitetom ukupnih sadržaja, državnom tradicijom ima mjeru države, relaksirana od velikih državnih institucija (glomazne vojske, bazične industrije, globalnih istraživačkih centara, održivošću sopstvene valute, i sl.) koje su potreba velikih i moćnih država, ima i potrebnu umjerenost. Neopterećena značajnijim postojećim privrednim instalacijama, bez kojih ubuduće ne bi mogla, a privilegovana mogućnošću raznovrsnih oblika privređivanja, lišena potrebe, da po svaku cijenu, favorizuje bilo koju djelatnost posebno, daje joj kvalitet *države male privredne inercije*, odnosno mogućnost visoke *privredne i opšte adaptibilnosti*. Dakle, uvijek brza u reagovanju na spoljašnje uticaje, permanentno prilagodljiva novim zahtjevima u razmjeni i saradnji sa okruženjem.

Ovako relaksirana od pretencioznosti i potreba velikih država, oslonjena na prirodne i radom stvorene povoljnosti, Crna Gora bi imala svoju mjeru i umjerenost države, koju je moguće organizovati kao slobodan ekonomski prostor. Ovdje nije riječ o regiji, zoni ili slično, kakvih u svijetu ima dosta, već o državi koja sopstvenim državnim kapacitetom i suverenitetom garantuje regularnost i postojanost odvijanja procesa u njoj i ne nameće već samo *disciplinuje privrednu inicijativu*.

3. 7. 2. STANOVNIŠTVO, MOGUĆI PRAVCI RAZVOJA

Strategiju demografskog razvoja i demografske politike Crne Gore treba definisati posebnim razvojnim dokumentima, sa ciljem ublažavanje negativnih demografskih kretanja u posljednjih 20 godina, a naročito u pogledu regionalne distribucije stanovništva.

Projekcija kretanja stanovništva po opštinama do 2020. ukazivala je na to da će, ukoliko se ne preduzmu odgovarajuće razvojne mjere, doći do smanjenja broja stanovnika u sljedećim opštinama: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Žabljak, Kolašin, Mojkovac, Plav, Plužine, Pljevlja, Cetinje i Šavnik¹².

Generalno, demografski razvoj i raspored stanovništva prevashodno će zavisiti od:

- socioekonomskog razvoja države i regiona;
- tržišta rada;
- kvaliteta životne sredine;
- opremljenosti prostora infrastrukturom i saobraćajnom dostupnošću;
- prostorno-prirodnih povoljnosti i prostornih ograničenja.

3. 7. 2. 1. SMJERNICE

Ovim dokumentom obuhvaćene su samo smjernice koje se odnose na stanovništvo kao značajan faktor planiranja prostornog razvoja i prostornog opremanja, dimenzioniranja i modeliranja infrastrukturnog razvoja, očuvanja i podizanja kvaliteta životne sredine i valorizacije fiksnih fondova Crne Gore.

U skladu sa navedenim neophodno je:

- stabilizovati kriterijume i permanentnu opservaciju demografskih promjena do nivoa statističke obrade primjerene zahtjevima fizičkog planiranja države;
- realizovati pouzdan monitoring povremenih (privremenih) korisnika prostora, sa adekvatnom informatičkom i statističkom obradom o dužini i mjestu boravka;
- pratiti privremene (povremene) redistribucije stanovništva, po linijama dnevnih, vikend i višednevnih potreba (po osnovu odmora, školovanja, zapošljavanja i sl.);
- formirati jedinstvenu informatičku bazu podataka obilježja strukture i prostorne distribucije svih ljudi koji su stalno ili privremeno prisutni na teritoriji Crne Gore;
- uraditi kvantifikovanu i kvalifikovanu evidenciju turističkih i tranzitnih smještajnih kapaciteta i stepena njihove popunjenosti;
- razviti sistem interne (međupštinske) kompetitivnosti po savremenim kriterijumima, u njemu prepoznati „stubove” (endogene i egzogene uticaje) koji uslovljavaju pomjeranje stanovništva i druge demografske promjene, sa ciljem stvaranja kvalifikovane osnove za sve vidove planiranja i odlučivanja.

3. 7. 3. PRAVCI PROSTORNOG RAZVOJA

U zemljama članicama EU prostor se sve više shvata kao resurs, odnosno teritorijalni kapital (koji osim ekonomske ima socijalnu i kulturnu vrijednost), na neformalnom Savjetu ministara odgovornom za prostorno planiranje u Potsdamu, maj 1999. Evropska komisija je objavila da se priprema dokument „Teritorija/prostor: nova di-

¹² Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine

menzija evropske politike ESPD-EU". Prema tom dokumentu svaka bi zemlja izradila svoju politiku teritorijalnog razvoja, kojim bi se, između ostalog, planirala teritorijalna povezanost unutar svoje i teritorije EU. Zemljama članicama predlaže se da svoje nacionalne politike teritorijalnog razvoja više usmjere na istraživanje regionalnih potencijala i teritorijalnog kapitala kako bi mogle ostvariti koherentnost (territorial cohesion) koja je predviđena i Nacrtom ustava EU.

Teritorijalna povezanost svakako bi trebalo da bude integralni dio socijalne i ekonomske povezanosti.

3. 7. 3. 1. TERITORIJALNI KAPITAL

Strateški izazov je kako što više iskoristiti teritorijalni kapital onih područja koja imaju slabu privrednu strukturu ili koja karakterišu prostorni ili geografski nedostaci. Sagledavajući prostor na taj način, isti (a ne samo građevina i infrastruktura) može se posmatrati kao proizvod koji ima svoju vrijednost (kulturnu, prirodnu, istorijsku, tržišnu, itd.).

Kako u zemljama članicama EU ne postoji jedinstveno upravljanje teritorijalnim razvojem, teritorijalna dimenzija razvoja ne može se uzeti u obzir na eksplicitan i strukturirani način, već implicitan.

Zato je važno s prostornog aspekta prilikom određivanja namjene prostora postaviti pitanje šta se privredno dugoročno može koristiti od njegovih vrijednosti. Tržišna vrijednost može iskrivljeno odrediti vrijednost prostora.

3. 7. 3. 2. PROSTORNI PRINCIP

Ukoliko se planiranje prostornog razvoja bazira samo na ekonomskom ili socijalnom pristupu, a ne i prostornom, isti može izazvati negativne promjene u prostoru. Zato je važno pratiti stanje i promjene kao i trendove u prostoru. Prostorni pristup može biti polazište prilikom planiranja prostornog razvoja i imati važnu ulogu u stvaranju kvalitetnih promjena Crne Gore. Takođe, prostorni pristup može biti veza između različitih sektora (turizam, poljoprivreda, zaštita životne sredine, itd.). Briga o prostoru ne podrazumijeva samo izradu i donošenje prostornih planova. Planiranje fizičkog razvoja države, po prostornom principu, zahtijeva profesionalno znanje i vođenje integralnih procesa. Pri tome se misli na promjenu kulture planiranja kao i visok civilizacijski nivo, što između ostalog podrazumijeva uvažavanje različitih prostornih vrijednosti (ekonomskih, ekoloških i estetskih). Prostorni pristup u planiranju razvoja treba povezivati sa stvarnim socijalnim, ekonomskim, kulturnim i političkim promjenama.

- Izrazita teritorijalna karakteristika Crne Gore je njena kulturna raznovrsnost, koncentrisana na malom prostoru. Tu raznovrsnost – potencijalno jedan od najvažnijih razvojnih faktora, potrebno je očuvati. Zbog toga politika prostornog razvoja ne smije vršiti ujednačavanje lokalnih identiteta teritorije Crne Gore, jer oni obogaćuju kvalitet života njenih građana.

- Razvojni projekti u različitim djelovima države na najbolji način se dopunjuju ukoliko su usmjereni ka zajedničkim ciljevima prostornog razvoja. Zbog toga opštini-

ske politike prostornog razvoja i sektorske politike zahtijevaju jasne, prostorno orijentisane smjernice razvoja. Sa ciljem postizanja razvojne kohezije važno je postepeno doprinositi prostornoj ravnoteži koja treba da obezbijedi ravnomjerniju geografsku raspodjelu razvoja širom teritorije.

- Na dugoročne trendove prostornog razvoja prvenstveno utiču tri faktora:
  - progresivna ekonomska integracija i prateća međuopštinska povećana saradnja;
  - rastući značaj zajednica lokalne samouprave i njihove uloge u prostornom razvoju;
- uspostavljanje tješnjih odnosa (u okvirima regionalnih inicijativa) sa susjednim zemljama.

Ova tri razvojna faktora treba posmatrati u okviru globalnog ekonomskog i tehnološkog razvoja, kao i opštih demografskih, socijalnih i ekoloških trendova. Ukoliko se upotrijebe na pravi način, oni će obezbijediti okvir za veću koheziju državne teritorije.

3. 7. 3. 3. OSNOVNI CILJEVI

Uzimajući u obzir postojeće regionalne disparitete razvoja i u nekim slučajevima još uvijek protivrječne prostorne uticaje opštinskih politika, svi zaduženi za prostorni razvoj moraju razumjeti političke smjernice prostornog razvoja. Evropska perspektiva prostornog razvoja zasniva se na cilju postizanja uravnoteženog i održivog razvoja, naročito putem jačanja ekonomske i socijalne kohezije. Prema definiciji sadržanoj u Brundtlandovom izvještaju Ujedinjenih nacija¹³, održivi razvoj ne podrazumijeva samo ekološki zdrav ekonomski razvoj, koji čuva postojeće resurse za buduće generacije, već obuhvata i uravnotežen prostorni razvoj. To posebno znači usaglašavanje socijalnih i ekonomskih zahtjeva prostornog razvoja neke oblasti sa njenim ekološkim i kulturnim funkcijama, doprinoseći tako održivom, i u većoj razmjeri, uravnoteženom teritorijalnom razvoju. Čuvajući regionalnu raznolikost, Crna Gora će na takav način afirmisati, osim ekološke težnje, usmjerenje ka socijalnoj koherentnosti države.

To se ogleda u trouglu ciljeva koji povezuju tri sljedeća osnovna cilja promovisana evropskom politikom ESPD¹⁴:

- ekonomska i socijalna kohezija;
- očuvanje prirodnih resursa i kulturnog nasljeđa;
- uravnoteženija konkurentnost na cijeloj teritoriji države.

Politika prostornog razvoja promoviše održivi razvoj kroz uravnoteženu prostornu strukturu:

- razvoj uravnoteženog i policentričnog urbanog sistema i novog odnosa urbana-ruralna sredina;
- obezbjeđenje jednakog pristupa infrastrukturi i znanju;

¹³ United Nations Brundtland Report

¹⁴ Evropska perspektiva održivog razvoja (ESDP)

– održivi razvoj, racionalno upravljanje i zaštita prirodnog i kulturnog nasljeđa.

Državne institucije i administrativne vlasti na lokalnom nivou treba da teže ostvarenju ciljeva sadržanih u ESDP-u, kao jednog od uslova pridruživanja EU.

- Jačanje strukturno slabijih oblasti i poboljšanje životnih i radnih uslova u opštinama koje se nalaze na različitim nivoima razvoja predstavljaju veliki izazov. Potrebno je usaglasiti ciljeve razvoja, ravnoteže i zaštite. Politika usmjerena samo na ravnotežu dovela bi do slabljenja ekonomski razvijenijih regiona, povećavajući istovremeno zavisnosti manje razvijenih. Sam razvoj bi doveo do povećanja regionalnih dispariteta. S druge strane, pretjerano naglašavanje zaštite ili očuvanja prostornih struktura nosi rizik stagnacije koji bi mogao usporiti trendove modernizacije. Isticanje ciljeva i njihove međuzavisnosti u skladu sa lokalnim stanjem jedini je mogući način postizanja uravnoteženog i održivog razvoja.

3. 7. 3. 4. OGRANIČENJA PROSTORNOG RAZVOJA

Crna Gora pokazuje ozbiljnu ekonomsku neujednačenost, što otežava ostvarivanje regionalno uravnoteženog i održivog prostornog razvoja.

Prema tome, dok se razlike u ekonomskoj moći između „razvijenih” i „siromašnih” regija postepeno smanjuju, dolazi do porasta regionalnih dispariteta. To se dešava zato što urbani centri sa relativno jačom ekonomijom često imaju veće stope rasta od siromašnijih, uglavnom ruralnih regija. Osim toga, u „razvijenijim” opštinama često postoje dispariteti između regija čija privreda je u opadanju i pokazuju relativno nisku ekonomsku dinamiku, i regija sa stabilnim ekonomskim rastom.

Krenuvši od pretpostavke da sam razvoj ili približavanje osnovnih ekonomskih pokazatelja nije dovoljno za razvoj uravnotežene i održive ekonomske i prostorne strukture države, ekonomski razvoj mora obuhvatiti širu populaciju kroz porast zapošljavanja. Jedan od najvažnijih izazova je borba protiv visoke stope nezaposlenosti.

Sve veći porast unutrašnje trgovine vodi do stalnog povećanja putničkog i robnog prevoza. Naročito je porastao obim drumskog prevoza robe, što dovodi do regionalnog opterećenja naselja i transportne infrastrukture;

Prirodno i kulturno nasljeđe ugrožavaju procesi ekonomske i socijalne modernizacije. Kulturni pejzaži, gradovi, kao i raznovrsni prirodni i istorijski spomenici predstavljaju dio nasljeđa. Briga o tom nasljeđu mora biti važan zadatak savremene arhitekture, urbanističkog i pejzažnog planiranja u svim djelovima države.

3. 7. 3. 5. SMJERNICE

Doprinijeti uravnoteženom prostornom razvoju Crne Gore kroz:

- promociju ekonomske i socijalne kohezije uz regulisanu i, koliko god je moguće, optimalnu dodjelu prostorno efikasnih mjera;
- razvoj odgovarajućih komunikacionih mreža;
- smanjenje razvojnih razlika i razvoj strategija održivosti životne sredine;
- poboljšanje uticaja državne i opštinske politike u pogledu prostornog i održivog razvoja;

- postizanje bolje saradnje, usmjerene na međuopštinska područja, između nacionalnih tijela odgovornih za prostorno planiranje i opština, a na način koji definiše razvojne prioritete;
- razvoj procesa zajedničkog planiranja i integrisanih programskih strategija;
- pripremu administrativnih struktura koje su potrebne za implementaciju planova, ali i postavljanje okvira primjene na način koji garantuje da će generalni principi održivog razvoja i zaštite životne sredine zaista biti poštovani na svim nivoima;
- razvoj policentričnih urbanih sistema;
- razvoj ruralnih područja;
- težnju ujednačavanja kvaliteta života urbanih i ruralnih sredina;
- poboljšanje svih odnosa između urbanih i ruralnih područja;
- razvoj transportnih sistema i poboljšavanje pristupa infrastrukturnim sistemima;
- racionalan pristup prirodnom i kulturnom nasljeđu;
- ekonomski razvoj u oblasti turizma;
- poboljšani pristup znanju i informacijama;
- dostupnu tehničku pomoć u oblastima planiranja i implementacije planova.

3. 7. 4. EKOLOŠKA POLITIKA

Ugovor iz Amsterdama je naglasio značaj ekoloških pitanja i potrebu da se zahtjevi za zaštitu životne sredine integrišu u sprovođenje politika i aktivnosti država Evropske unije, posvećujući posebnu pažnju promociji održivog razvoja. Ekološki aspekti i zahtjevi biće posebno apostrofirani u procesima pridruživanja Crne Gore EU.

Zadaci ekološke politike moraju sadržati odredbe koje posebno naglašavaju veze sa prostornim razvojem i, naročito, upotrebom zemljišta. Na primjer, proglašavanje zaštićenih oblasti sa ciljom podsticanje složenog sistema biotopa koji funkcioniše pod nazivom „Natura 2000”.

Mnogim aktivnostima koje imaju indirektni uticaj na korišćenje zemljišta i prostorni razvoj moraće se prići na krajnje oprezan i studiozan način, u skladu sa evropskim poveljama i sporazumima kao što su: Direktiva 85/337/EEC, koja propisuje sprovođenje i objavljivanje studija ekoloških uticaja velikih projekata; definicije drugih direktiva koje utvrđuju standarde kvaliteta za područja bliska prirodnom okruženju.

Programi integrisanog upravljanja primorskim područjem, koji promovišu održivo upravljanje kroz saradnju i integrisano planiranje, uključujući sve relevantne učesnike na odgovarajućem geografskom nivou, sa ciljem da se slijedi integrisani teritorijalni pristup.

Posvetiti veću pažnju razvoju urbanih oblasti donoseći zakonske propise o otpadu i tretiranju vode, buci i zagađenju vazduha. Prostorni planovi moraju sadržati regule i metode planiranja upotrebe zemljišta koje sadrže odredbe o ograničenju buke, utičući tako na razvoj novih infrastruktura. Slično tome, ograničenja koncentracije zagađivača vazduha mogu imati direktne uticaje na urbani razvoj.

3. 7. 5. PLANIRANJE U SAVREMENIM TRŽIŠNIM USLOVIMA

Inherentno svojim zakonitostima i nepredvidivošću tržište prostorom zahtijeva određenu fleksibilnost prostornog planiranja, zakonsko-planska dokumenta treba da omoguće veću efikasnost tržišta. Zadatak države je da regulatornim mehanizmima obezbijedi kriterijume za vrednovanje tržišnih povoljnosti, prema kojima je dozvoljeno uvećanje svake tržišne valorizacije ako se time ne ugrožava tuđi ili opšti interes.

U planerskom postupku to znači omogućavanje svih intervencija koje ne ugrožavaju interes drugoga, što u velikoj mjeri uvećava ograničenja koja prostorni plan immanentno sadrži.

Sljedeći prostorno-plansku dokumentaciju, zakonsku regulativu, uvažavajući opšte i posebne principe procesa ukupne tranzicije društva i razvojne ciljeve, generalni zadaci države bili bi sljedeći:

- da permanentno istražuje koje prostorne cjeline, pod kojim uslovima, u kojem obimu, kojom dinamikom, kojim redosljedom i u kom obliku mogu krenuti u susret kapitalu;

- propagiranje prostornih vrijednosti na tržištu kapitala i identifikacija potencijalnih ulagača u valorizaciju fiksnih fondova države;

- identifikacija vrijednosti prostornih nukleusa i cjelina – procjene, licitacije, obezbjeđivanje dokumenata i njihovo plasiranje na tržištu;

- obezbjeđivanje propozicija za nadgradnju, izgradnju i korišćenje prostora u skladu sa planskom dokumentacijom. Izgradnja, nadgradnja i opremanje prostora kao konkretni i dominantni oblici njegove valorizacije, moraju biti predmet ingerencije državnih institucija i to prevashodno u domenu definicija kategorizacija i kvantifikacija prostornih sadržaja kao elemenata tržišne ponude;

- nadzor i praćenje izrade svih vidova dokumentacije (licitacione, prostorno-planske, ugovorne, propagandne) u postupku odvijanja procesa, investiranja, finansiranja te valorizacije prostornog zahvata;

- formiranje sistema vrednovanja (ekonometrijskih, matematičkih, logističkih, komparativnih) pri izboru oblika investiranja i ulaganja u efekte prostorne valorizacije.

Obim i složenost navedenih aktivnosti upućuju na multidisciplinarnost odvijanja radnih procesa. U operativnom dijelu posao ne bi bio ograničen ni na jednu konkretnu instituciju, već bi se, iniciran i vođen sa jednog mjesta, prostirao na njene različite kadrovske i specijalističke djelove, u zavisnosti od obima i karaktera konkretnog investicionog zahvata.

Dodatna državna intervencija

Prije konačnih odluka, u procesu planiranja treba imati u vidu i postojanje nesavršenog tržišta, posebno u državama gdje je tržište u početnoj fazi razvoja, koje „otvara prostor za državnu intervenciju u cilju poboljšanja nadgradnje resursa, odnosno uvećanja blagostanja: to predstavlja tzv. dodatnu državnu intervenciju”. Do koje mjere treba omogućiti slobodu tržišta, a do koje državnu intervenciju, ostaje prostornom planeru da odluči u saradnji sa subjektima planiranja (inherentno Arhurskoj konvenciji) i onima koji odlučuju o planu.

3. 7. 6. INFRASTRUKTURA

3. 7. 6. 1. PRAVCI RAZVOJA

Infrastruktura bitno utiče na uslove kako se koriste prostorni resursi. Efikasnije korišćenje prirodnih resursa poboljšava kompetitivnost sredine, s druge strane, doprinosi poboljšanju uslova korišćenja životne sredine. Infrastruktura u Crnoj Gori u znatnom je zaostatku za razvijenim državama Evrope. To znači da postoji jasna strateška dobit od ulaganja u infrastrukturu. Važni aspekti koje treba imati u vidu u ovom trenutku su:

- činjenica da je u vladajućoj finansijskoj krizi ulaganje u infrastrukturu vjerovatno glavni pravac u kom treba usmjeriti javne resurse;
- pažljivo usmjeriti investicije ka resursima koji će pomoći da država kasnije postane konkurentnija;
- javne rashode preusmjeriti više ka investicijama i oni se moraju dodatno ubrzati;
- sa ograničenim javnim resursima, u situaciji kada su prihodi smanjeni i pokazuju tendenciju daljeg smanjivanja, država mora da poštiri kontrolu javnih rashoda. U uslovima finansijske krize mora se pronaći prava ravnoteža;
- uspostaviti organizovani sistem održavanja onoga što je izgrađeno;
- izgradnja novih sistema ne smije da potisne održavanje preostale infrastrukture, odnosno sekundarnih i tercijarnih sistema.

3. 7. 6. 2. RAZVOJNI PRINCIPI

- podrška istraživanjima, razvoju i promociji novih, čistih i efikasnih tehnologija i vođenju politike na stručnim i naučnim osnovama;
- uspostavljanje i implementacija sistema za praćenje podataka, saglasno Eurostat sistemu prikaza nacionalnih podataka;
- donošenje podsticajnih mjera za naučnotehnološki razvoj infrastrukturnih sistema i saradnju na međunarodnim programima;
- obezbjeđivanje podsticajnih mjera za implementaciju programa razvojne održivosti, novih obnovljivih izvora i čistih tehnologija, uključujući i upotrebu efikasnih uređaja prihvatljivih za životnu sredinu.

3. 7. 6. 3. SEKTORSKI CILJEVI

Drumska infrastruktura i transport:

- stvoriti zakonsku i institucionalnu osnovu, kompatibilnu sa EU regulativom;
- kroz realizovanje konkretnih projekata rekonstrukcije i izgradnje savremene putne infrastrukture generirati ukupan ekonomski razvoj;
- osigurati troškovno-efektivni kolski transport, smanjenje saobraćajnih nezgoda, te smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu, uz poštovanje domaćih i evropskih normi;
- trase planiranih infrastrukturnih koridora međunarodnog nivoa, kvalitetom i opremom tretirati kao integralni dio mreže, proistekle (i u okruženju djelimično realizovane) iz evropske i regionalne inicijative. Koridore opredjeljivati na osnovu kri-

terijuma minimalne povredljivosti terena, zaštite životne sredine, pozitivnosti uticaja na uspostavljenju mrežu naselja i saobraćajnica.

Željeznička infrastruktura i transport:

- završiti rekonstrukciju i započeti modernizaciju željezničke infrastrukture, što će omogućiti povećanje sigurnosti, komercijalne brzine i redovan saobraćaj;
- povećati obim prevoza;
- rekonstruisati željeznički sektor u skladu sa direktivama EU: 2001/12, 2001/13 i 2001/14;
- koristiti princip zadržavanja koridora svih ranije ukinutih pruga.

Vazduhoplovna infrastruktura:

- ispuniti zahtjeve specijalnih odredaba shodno sporazumu CEATS;
- poboljšati sigurnost aerodroma do nivoa ICAO standarda;
- osigurati ravnomjeran razvoj aerodroma uz obezbjeđenje uslova za normalan putnički i teretni vazdušni transport;
- razvojne principe razvoja vazduhoplovne infrastrukture „osloniti” na razvoj aerodroma u Podgorici, kao glavnog međunarodnog aerodroma (nivoa 4 E), ostale aerodrome dimenzionirati prema potrebama turističke privrede, tivatski aerodrom treba biti alternativa podgoričkom, takođe sa standardima međunarodnog aerodroma.

Pomorski saobraćaj:

- razvoj pomorskih luka i planiranih kapaciteta za nautički turizam uskladiti sa ekološkim i prostornim mogućnostima odgovarajućih lokacija, koje su predviđene Prostornim planom posebne namjene za područje Morskog dobra;
- razvojem priobalnog transporta u narednom periodu obezbijediti bolje valoriziranje raspoloživih prirodno-geografskih pogodnosti primorskog regiona;
- stvoriti uslove kako bi se iskoristile transportne mogućnosti luke Bar.

Energetska infrastruktura:

- održavanje, revitalizacija i modernizacija postojeće i izgradnja nove pouzdane infrastrukture za potrebe proizvodnje i korišćenja energije;
- povećanje energetske efikasnosti;
- stvaranje uslova za veće korišćenje obnovljivih izvora energije, kombinovane proizvodnje električne i toplotne energije (CHP) i korišćenje fosilnih goriva sa čistim tehnologijama;
- održiva proizvodnja i korišćenje energije u odnosu na zaštitu životne sredine i međunarodna saradnja u ovoj oblasti, naročito oko smanjenja emisije gasova staklene bašte (GHG).

Hidrotehnička infrastruktura:

- realizacija projekta regionalnog vodovoda;
- težiti kvalitetnom i urednom snabdijevanju svih urbanih, suburbanih i ruralnih aglomeracija, pitkom i kontrolisanom vodom iz cjevovoda;
- uraditi identifikaciju svih postojećih i potencijalnih vodozahvata, sa mjerama njihove kvalitetne zaštite;
- elaborirati katastre hidrotehničkih instalacija na svim nivoima;

– obezbijediti kvalitetnu suspenziju otpadnih, fekalnih i atmosferskih voda (prioritetno u akvatoriju Bokokotorskog zaliva, priobalja otvorenog mora i basena Skadarskog jezera).

3. 8. ZAKLJUČAK

Ako kompetitivnost shvatimo kao sposobnost da napravimo najviše od onoga što imamo a prostor posmatramo kao jedan od najznačajnijih resursa, jasno je od kolike su važnosti način korišćenja i održivost prostornih vrijednosti za ukupan ekonomski prosperitet države i njeno dobro pozicioniranje u regionalnim i globalnim okvirima.

Ovim radom, koji ima funkciju teme u okviru potprojekta „Životna sredina i održivi razvoj”, nastojalo se da se kroz indeks kompetitivnosti i njegovih komponenti koje se odnose na prostorno-ambijentalne vrijednosti, odnos prema njima, oblike njihove nadgradnje i valorizaciju, prepoznaju skupovi indikatora, politika, institucija i faktora koji utiču na nivo produktivnosti države i održivost njene životne sredine.

Struktura rada formirana je na osnovu predloženog sadržaja konačnog dokumenta i kroz analizu postojećeg stanja i odnosa prema njemu, formirani su mogući pravci razvoja, definisani principi i date smjernice za model kretanja ka ciljnom optimumu. S obzirom na to da se ne radi o istraživačkom projektu, međusobna nekoherentnost ciljeva elaboriranih u relevantnim državnim strateškim dokumentima, neadekvatna statistička platforma i nedovršena zakonska regulativa direktno su uticali na pouzdanost zauzetih stavova u ovom dokumentu.

Brojne istorijske, ekonomske, socijalne i kulturne okolnosti uzrokovale su nemoгуćnost uspostavljanja jedinstvenih kriterijuma za vrednovanje prostora u njegovom ekonomskom, ekološkom i estetskom sastavu, kako na globalnom tako i na nacionalnom nivou. Sve metode i izvršena mjerenja su relativno novijeg datuma a za izradu ovog rada kao referentna usvojena je studija o globalnoj kompetitivnosti Svjetskog ekonomskog foruma (WEF).

Crna Gora je prema godišnjem izvještaju za 2009–2010. godinu, po indeksu opšte uspješnosti, rangirana na 62. mjestu među 133 procijenjene državne ekonomije, dok po kvalitetu životne sredine zauzima 29. mjesto. Analizom podataka može se konstatovati neusaglašenost društvenog i privrednog razvoja sa kvalitetom životne sredine, što devastira njenu održivost a očitava se iz indeksa održivosti životne sredine (98), indeksa ozbiljnosti regulative koja se odnosi na životnu sredinu (68), indeksa sprovođenja regulative o životnoj sredini (88) i indeksa o ratifikaciji sporazuma o životnoj sredini (104).

Po opremljenosti prostora Crna Gora je rangirana na 93. mjestu, čime se uočava veliki raspon između njene opšte uspješnosti i stanja infrastrukture. Detaljnim uviđom u podindekse da se zaključiti da bi opremljenost prostora Crne Gore bila značajno lošije rangirana da nije indeksa opremljenosti telefonskim linijama (7), koji znatno podiže opšti indeks opremljenosti. Kvalitet ukupne infrastrukture (118), kvalitet puteva (119), kvalitet lučke infrastrukture (100) i ostali podindikator jasno govore o ukupnoj zapuštenosti infrastrukture.

Analogno navedenom može se postaviti stabilan zaključak da javni resursi Crne Gore inherentno njenoj ukupnoj uspješnosti moraju biti usmjereni ka održivosti i opremljenosti životne sredine kao njenom osnovnom resursu.

Mehanizmima SWOT analize nastojala se na jezgrovit način elaborirati anatomija *prednosti, nedostataka, mogućnosti i opasnosti* prostornih činilaca koji direktno utiču na održivost životne sredine.

Crna Gora, relaksirana od potreba i pretencioznosti velikih država, neopterećena značajnijim postojećim privrednim instalacijama, bez kojih ubuduće ne bi mogla, a privilegovana mogućnošću raznovrsnih oblika privređivanja, lišena potrebe da po svaku cijenu favorizuje bilo koju djelatnost posebno, daje joj kvalitet *države male privredne inercije*, odnosno mogućnost visoke *privredne i opšte adaptibilnosti*. Oslonjena na prirodne i radom stvorene povoljnosti Crna Gora bi imala svoju mjeru i umjerenost države, koju je u okvirima održivog razvoja moguće organizovati kao produktivan ekonomski prostor – kvalitetan za život, atraktivan za gostovanje i privlačan za investiranje.

Pravci prostornog razvoja usmjereni su ka dugoročnom modelu, ne kao krajnjem cilju, već kao generalnom orijentiru za postavljanje strateških opredjeljenja. Smjernicama su predložene konkretne aktivnosti ka doseganju unaprijed dogovorenih ciljeva.

Ovim dokumentom težilo se uspostavljanju usaglašenosti mogućih ciljeva Crne Gore i zacrtanih strategija na nivoima evropskih i regionalnih integracija, oslođenih na osnovne principe održivog razvoja: ekonomske i socijalne kohezije, očuvanje prirodnih resursa i kulturnog nasljeđa i uravnotežene konkurentnosti na teritoriji cijele države.

Politika prostornog razvoja i teritorijalnog kapitala promoviše održivi razvoj kroz uravnoteženu prostornu strukturu i afirmiše: razvoj uravnoteženog i policentričnog urbanog sistema i novog odnosa urbana – ruralna sredina, obezbjeđenje jednakog pristupa informacijama i znanju, racionalno upravljanje i zaštitu prirodnog i kulturnog nasljeđa.

U savremenim uslovima tržišta prostora neophodna je dodatna intervencija države da regulatornim mehanizmima obezbijedi kriterijume za vrednovanje tržišnih povoljnosti prema kojima je dozvoljeno uvećavanje svake tržišne valorizacije ako se time ne ugrožava tuđi ili opšti interes.

*

Svrishodnost ovog rada nije donošenje konačnih sudova već stvaranje kvantifikovane i kvalifikovane platforme za sintezni proces uobličavanja konačnog dokumenta potprojekta.

LITERATURA

- [1] Agenda 21, United Nations, Rio de Janeiro, 1992.
- [2] CESS magazin, broj 13–14, ISSN 1820–600 X, Novembar – Decembar 2008.
- [3] *Drugi izvještaj o stanju životne sredine*, Ekonomska komisija za Evropu, 2007.
- [4] *Energetska politika Crne Gore*.

-
- [5] *Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu*, www.gov.me/files/1236009185.doc
- [6] *Godišnje izvješće o konkurentnosti Hrvatske 2008*, Nacionalno vijeće za konkurentnost.
- [7] *Izvješće o globalnoj konkurentnosti 2008–2009*, Svjetski gospodarski forum.
- [8] Lagumdžija, Zlatko: *Kompetitivnost zemalja i regiona jugoistočne Evrope 2007/2008*, 2007.
- [9] Maksin-Mičić, Marija: *Uticaj transevropskih saobraćajnih koridora na regionalni razvoj i aglomeracione sisteme – iskustva evropskih zemalja*, *Economic Annals* no 157, 2003.
- [10] *Nacrt strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine*, www.gov.me/files/1236165757.pdf
- [11] *Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore*, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, 2007.
- [12] *Nacionalna strategija za trajno rješavanje problema izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori*, www.gov.me/files/1170685809.doc
- [13] *Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2007–2011. godine*, www.mzdravlja.vlada.cg.yu/vijesti.php?akcija=rubrika&rubrika=354
- [14] *Nacionalna strategija integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore*, www.gov.me
- [15] *Nacionalna strategija integralnog upravljanja obalnim područjem (NS IUOP) Republike Crne Gore*, Ministarstvo za ekonomski razvoj i Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine.
- [16] *Politika i strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine*, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, 2008.
- [17] *Prostorni plan Crne Gore*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2008.
- [18] *Prostorni planovi područja posebne namjene za morsko dobro*, www.gov.me/files/1132844106.ppt#256,1
- [19] *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica i Republike Crne Gore*.
- [20] *Statistički godišnjak*, Monstat, 2009.
- [21] *Strategija razvoja saobraćaja u Crnoj Gori*, www.minsaob.vlada.cg.yu/vijesti.php?akcija=rubrika&rubrika=236
- [22] *Strategija podsticanja stranih direktnih investicija Crne Gore*, www.gov.me/files/1177073759.doc
- [23] *Strategija razvoja energetike Republike Crne Gore do 2025. godine* (Realizovani energetski bilansi, knjigaA)
- [24] *The Global Competitiveness Report 2009–2010*, World Economic Forum, www.weforum.org
- [25] *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2009*, World Economic Forum.
- [26] *Turkey's Competitiveness in European Context*, World economic Forum (2006).
- [27] USAID Srbija, *Projekat za razvoj konkurentnosti*, www.compete.rs
- [28] Vasiljević, Duško: *Ekonomski rast i međunarodna konkurentnost Srbije*, 2009.

